

UDK 341.222(497.16+497.5)
Biblid 0543-3657, 77 (2026)
Vol. LXXVII, br. 1197, str. 283–330
Originalni naučni rad
Primljen: 21. 07. 2026.
Revidiran: 22. 08. 2026.
Prihvaćen: 25. 08. 2026.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2026.77.1197.4
CC BY-SA 4.0

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

Otvorena granična pitanja Crne Gore i Hrvatske

SAŽETAK

Nasilni raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) rezultirao je transformacijom administrativnih republičkih granica u međunarodne granice primenom međunarodnog principa *uti possidetis*. Zbog odsustva administrativnih granica između jugoslovenskih republika na Jadranskom moru, taj princip nakon sukcesije SFRJ nije bio primenjiv za pomorsko razgraničenje. U slučaju Crne Gore i Hrvatske, kao država sukcesorki SFRJ, situaciju je dodatno komplikovala činjenica da administrativna granica u zaleđu Jadranskog mora nije bila jasno definisana u vreme bivše Jugoslavije, zbog čega nije ni bilo moguće napraviti neki pozitivni pomak u cilju pomorskog razgraničenja. Međutim, Hrvatska tvrdi suprotno budući da iznosi stav da je granica sa Crnom Gorom u oblasti poluostrva Prevlake nesporno povučena u vreme bivše Jugoslavije, dok Crna Gora ovu tvrdnju negira ističući pravno-istorijske razloge koji govore njoj u prilog. Iako između strana u sporu nije postojao minimum saglasnosti u vezi sa nasleđenom kopnom administrativnom linijom, u želji da doprinesu trajnom miru i stabilnosti, dve države su u međuvremenu ipak napravile izvesni pomak u svrhu

¹ Naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID iD: 0000-0003-3375-7280.

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2026“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2026 (evidencioni broj: 451-03-33/2026-03/200041).

razvoja dobrosusedskih odnosa zaključenjem Protokola o privremenom režimu uz južnu granicu 2002. godine. Protokolom je utvrđena privremena granica teritorijalnog mora, ali njime nisu prejudicirana konačna rešenja u vezi međunarodnopravnog razgraničenja. Pregovori o razgraničenju, koji su do tada vođeni, zapali su u međuvremenu u „ćorsokak“, zbog donošenja niza jednostranih pravnih akata kojima su strane proglasile svoje teritorijalne zahteve na različitim delovima Jadranskog mora. Pitanje međusobnog razgraničenja vraćeno je na političku agendu tek pošto su na prostorima morskog dna i podzemlja Jadranskog mora otkrivana nalazišta nafte i gasa. Delimitacija je tako postala jedna od gorućih tema u bilateralnim odnosima, jer su ova otkrića intenzivirala teritorijalni spor pretvarajući Jadransko more u region geoekonomske nadmetanja. To, međutim, nije značilo da Crna Gora i Hrvatska nisu mogle postići odgovarajući kompromis, već da su to uporno odbijale pravdajući njegov izostanak oportunističkim razlozima. Da bi došle do pravičnih i izbalansiranih rešenja, ove dve države moraju postići dogovor o razgraničenju koji bi bio utemeljen na međunarodnom pravu. To pretpostavlja odricanje od voluntarističkih odluka i politike međusobnog uslovljavanja, ali i dobru volju i veću fleksibilnost u primeni već postignutih rešenja iz Protokola o privremenom režimu uz južnu granicu, kao i drugih rešenja koja su prisutna u savremenoj međunarodnoj praksi, a koja ne isključuju uspostavljanje zajedničkih razvojnih zona ili hibridnih režima upravljanja prirodnim resursima.

Ključne reči: Sukcesija SFRJ, granice, princip *uti possidetis*, Crna Gora, Hrvatska, Jadransko more, međunarodno pravo, delimitacija

Open Border Issues of Montenegro and Croatia

SUMMARY

The violent dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) resulted in the transformation of the republics' administrative borders into international borders through the application of the international legal principle of *uti possidetis*. Due to the absence of administrative borders between the Yugoslav republics at the Adriatic Sea, this principle was not applicable for maritime delimitation after the succession of the SFRY. In the case of Montenegro and Croatia, as the successor states to the SFRY, the situation was further complicated by the fact that the administrative border in the hinterland of the Adriatic Sea was not clearly defined during the time of the former Yugoslavia, making it impossible to achieve substantive progress with regard to maritime delimitation. However, Croatia claims the opposite, maintaining that the

border with Montenegro in the area of the Prevlaka Peninsula was undisputedly drawn during the time of the former Yugoslavia, while Montenegro denies this claim, citing legal and historical reasons in support of its position. Although there was no minimum agreement between the parties to the dispute concerning the inherited land administrative line, in their desire to contribute to lasting peace and stability in the meantime, the two states nevertheless made some progress towards the development of good neighbourly relations by concluding the Protocol on the Interim Regime along the Southern Border in 2002. The Protocol established the temporary border of the territorial sea, but it did not prejudice the final decisions regarding international delimitation. Negotiations on delimitation, which had been ongoing until then, subsequently reached an impasse due to the adoption of a series of unilateral legal acts through which the parties declared their territorial claims over different parts of the Adriatic Sea. The issue of mutual delimitation returned to the political agenda only after oil and gas deposits were discovered on the seabed and subsoil of the Adriatic Sea. Delimitation thus emerged as a contentious issue in bilateral relations, as these discoveries exacerbated the territorial dispute and transformed the Adriatic Sea into a region of geo-economic competition. However, this did not mean Montenegro and Croatia could not reach an appropriate compromise; rather, both states have persistently failed to do so, justifying the absence of an agreement for opportunistic reasons. To reach equitable and balanced solutions, these two states must agree on demarcation based on international law. This presupposes the renunciation of voluntarist decisions and the policy of mutual conditioning, but also goodwill and greater flexibility in the application of the already achieved solutions from the Protocol on the Interim Regime along the Southern Border, as well as other solutions that are present in contemporary international practice and do not exclude the establishment of joint development zones or hybrid natural resource management regimes.

Keywords: succession of the SFRY, borders, principle of *uti possidetis*, Montenegro, Croatia, Adriatic Sea, international law, delimitation.

Uvodna razmatranja

Od kraja osamdesetih godina XX veka u Jugoslaviji su bila karakteristična sve veća sporenja republičkih elita o načinima rešavanja najvažnijih državnih i nacionalnih problema (Dimitrijević, 1998, 147-169). Unutrašnjim antagonizmima uveliko je doprinelo i republičko zakonodavstvo, koje je godinama bilo u neskladu sa saveznim zakonodavstvom utemeljenim na asimetričnom konstitucionalnom modelu podele nadležnosti (Jovičić, 1992, 98-99). Ovaj model poslužiće

devedesetih godina prošlog veka kao idealan mehanizam političkog revizionizma (Buzadžić, 1994, 92–240).² Tada je, naime, posle niza bezuspešnih pregovora oko redefinisanja odnosa u jugoslovenskoj federaciji, usledila separacija Slovenije i Hrvatske, a potom i Makedonije i Bosne i Hercegovine iz sastava SFR Jugoslavije (Guskova, 2003, I, 131–434; II, 390–413, Marković, 200, 5–28). Otcepljenje od SFRJ za posledicu je imalo raspad (disoluciju) njenog državnopravnog subjektiviteta. Budući da je raspad države bio uglavnom praćen upotrebom sile i da se odvijao uporedo sa ostvarivanjem prava na samoopredeljenje, čitav proces bio je pod monitoringom vodećih međunarodnih organizacija (Weller, 1991, 569–607; UN Documents A/51/95; A/50/910; A/51/95; A/50/930; A/508928).³ Traženje rešenja za nastalu političku krizu bilo je zaoštreno, jer jugoslovenski konstitucionalni model nije predviđao način ostvarivanja prava na secesiju, a poštovanju teritorijalnog integriteta od strane zaštitnika saveznog ustavnog poretka pridavan je značaj peremptorne norme međunarodnog prava (*jus cogens*) (Perazić, 1990, 220; Kreća 1992, 178–193; 1994, 39; Milojević, 1993, 562–573; *Međunarodna politika*, 1991).⁴

² Od 1989. godine ubrzano je započeto sa nulifikacijom, to jest sa separacijom od unutrašnjeg pravnog poretka. Ustavni sud Jugoslavije, u skladu sa svojim ovlašćenjima, poništio je i ukinuo niz akata federalnih jedinica koji su bili u koliziji sa saveznim Ustavom.

³ Pokušaj Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da Saveznu Republiku Jugoslaviju karakteriše za identičnu državu sa SFRJ izazvao je žučne proteste zapadnih zemalja, naročito SAD. Nakon pomenutog događaja u Ujedinjenim nacijama usledila je formalna korekcija ovog stava.

⁴ Iz sporazumnog osnivanja jugoslovenske federacije izvučen je zaključak o obavezi postizanja međusobne saglasnosti, zajedničkog izjašnjavanja svih federalnih jedinica SFRJ o nameri bilo koje od njih za njenim napuštanjem. Ističući da je savezna vlast prema Ustavu SFRJ jača od vlasti republika, te da su u njenoj nadležnosti promene državnih granica, odnosno očuvanje teritorijalnog integriteta, konstitucionalisti su tvrdili da su odluke i druga konkretna pravna akta i akcije koje su ih pratile jednostrano realizovane, pa da se ne mogu smatrati legitimnim ni legalnim. To su, naime, prema zaštitnicima saveznog ustavnog poretka bila teška krivična dela po unutrašnjem pravu, iako pravo na otcepljenje nije samo po sebi osporavano, ali se zahtevalo da njegovo ostvarenje bude „mirno i sporazumno“ prihvaćeno od strane federalnih organa. Sledstveno tome, samostalni akti o nezavisnosti proglašeni su neustavnim, jednostranim oružanim secesijama. Na taj način su, polazeći od nepotpunih ustavnih odredbi koje nisu predviđale ni postupak za postizanje sporazuma o otcepljenju, niti donošenje konkretne odluke o tome aktu, kao i od krivičnog zakona koji je inkriminisao neustavne izmene federativnog uređenja i povrede teritorijalnog integriteta SFRJ, odstranjene sve mogućnosti legalizacije novog stanja stvorenog secesionim aktima. Opravdanje za ovakvo shvatanje traženo je u stanovištu da međunarodno pravo nema primat niti da se automatski može nadrediti ustavnom pravu u slučaju ako bi ono suspendovalo ili isključilo pravo na otcepljenje

S druge strane, secesionističke republike insistirale su na imperativnoj prirodi prava na samoopredeljenje čiji se legalitet nije mogao dovesti u pitanje tumačenjem unutrašnjeg prava, a čija se opšteobavezna snaga izvodila iz međunarodnog prava nezavisno od činjenice postojanja ili nepostojanja unutrašnjih pravnih pravila o realizaciji tog prava u praksi putem otcepljenja (Šahović, 1996, 22–23, 34).⁵

Kada je proces raspada došao u kritičnu fazu, na međunarodnom planu pokrenuto je pitanje sukcesije SFRJ. Prvi zvanični pregovori oko sukcesije započeli su pod pokroviteljstvom Mirovne konferencije Evropske ekonomske zajednice (EEZ), 27. avgusta 1991. godine, na vanrednom sastanku ministara inostranih poslova u Briselu. Na istom sastanku konstituisana je Arbitražna komisija, kao savetodavno telo za iznošenje mišljenja svim zainteresovanim stranama u jugoslovenskom političkom procesu o sadržini i dometu pozitivnih pravila međunarodnog prava (Račić, 2000, 102; Obradović, 1996, 285; *International Legal Materials*, 1992, 1421).⁶ Često su se konstatacije i preporuke Arbitražne komisije u delovima poklapale sa zvaničnim stavovima i savetima najviših organa međunarodnih organizacija, što ne treba da čudi budući da je Arbitražna komisija predstavljala sastavni deo međunarodnog sistema nadzora procesa raspada jugoslovenske federacije (*Međunarodna politika*, 1992, 13–

iz nacionalnog ustavnog poretka. Budući da Povelja UN ne poznaje termin „secesije“, jer je taj pojam u dubokoj ontološkoj suprotnosti sa filozofijom i normativnom konstrukcijom ovog osnovnog pravnog akta svetske organizacije, zauzeto je stanovište po kojem je poštovanje teritorijalnog integriteta norma *jus cogens*. Što se tiče ostvarenja prava na samoopredeljenje, istaknuto je da ono pripada narodima, a ne republikama, te da napuštanje federacije oružanom secesijom znači svojevrstu zloupotrebu prava.

⁵ Prema secesiji (otcepljenju) zauzeto je gledište kao prema „indiferentnom aktu“, prema kojem međunarodno pravo nema ni pozitivan ni negativan stav. Suštinski se nije pokretalo pitanje nezakonitosti i nelegitimnosti prava na secesiju iz aspekta međunarodnog prava. Konfuzija koja je nastala ovako suprotstavljenim tumačenjem pravila o poštovanju teritorijalnog integriteta i prava na samoopredeljenje i secesiju u jugoslovenskoj krizi bila je očividno inspirisana političkim razlozima, koji se ne mogu smatrati konstruktivnim doprinosom u razumevanju odnosa između ova dva pravila međunarodnog prava.

⁶ U široj javnosti, Arbitražna komisija Mirovne konferencije EEZ, nazvana je *Badenterovom komisijom* – prema njenom predsedniku – Robertu Badenteru, koji je bio ugledni francuski konstitucionalista i predsednik Ustavnog saveta Francuske. Pored Badentera, u Arbitražnu komisiju imenovani su i predsednici Ustavnih sudova Nemačke (Roman Hercog), Italije (Aldo Korasaniti), Španije (Fransisko Tomas Valijente) i Belgije (Iren Petri). Zanimljivo je da je Badenterova komisija pribegla rešenjima za koja u ranijoj praksi nisu postojali pravni presedani. Iako suštinski nije težila uvođenju nekih novina, ona je postojeća pravila i principe „prilagođavala“ uslovima u kojima se odvijao proces sukcesije SFRJ.

19; 1993, 26–28; *International Legal Materials*, 1992, 1572–1592; 1993, 1586–1593). Primena političkih kriterijuma prilikom formulisanja mišljenja Arbitražne komisije, otud je bila neminovnost koja je imala velikog uticaja na rešenja prihvaćena u praksi (Kreća, 1993, Obradović, 1993, 287).⁷

Za razumevanje situacije u kojoj se našla SFRJ izbijanjem političke krize bitno je Mišljenje br. 1 Arbitražne komisije od 29. novembra 1991. godine. U Mišljenju je konstatovano da se SFRJ nalazi u procesu raspada.⁸ Kako je ovaj proces trajao i razvijao se izvesno vreme, Arbitražna komisija je u Mišljenju broj 8, od 4. jula 1992. godine, našla da je većina novih država, stvorenih od nekadašnjih jugoslovenskih republika, pristupila uzajamnom priznavanju nezavisnosti. Time je stavila do znanja da je okončana svaka savezna vlast na teritoriji novoosnovanih država. Ovakva konstatacija polazila je od zatečenog stanja, odnosno od odsustva efektivnog vršenja državne vlasti na celokupnoj teritoriji federacije, što je u predmetnom slučaju dovelo do zaključka da „zajednički savezni organi, u okviru kojih su zastupljene sve jugoslovenske republike, više ne postoje i da od tada nijedan organ ove vrste ne funkcioniše“. Iz te premise, Arbitražna komisija je izvela zaključak da će ubuduće „bivša nacionalna teritorija i stanovništvo federacije SFRJ potpasti u potpunosti pod suverenu vlast novih država“. Konačno, Arbitražna komisija je zaključila i da se proces raspada okončao, odnosno da je „proces došao do kraja, pa da valja konstatovati da SFRJ više ne postoji“.

Budući da raspad SFRJ nije usledio na dobrovoljnoj osnovi (kao u slučajevima SSSR-a i Čehoslovačke), već je bio praćen upotrebom sile (izuzimajući Makedoniju), Arbitražna komisija je našla da sukcesiju SFRJ valja ceniti u svetlosti okolnosti u kojima su države sukcesorke nastajale (bez ulaženja u procenu legitimiteta i legalnosti secesionističkih akata koji su doveli do državnog raspada). Navedena Mišljenja Arbitražne komisije

⁷ SR Jugoslavija prihvatala je nadležnost Arbitražne komisije sve do donošenja Mišljenja br. 8, 9, i 10 od 4. jula 1992. godine. U mišljenju br. 8 vidi se da je SR Jugoslavija odbila da prihvati nadležnost Arbitražne komisije već 8. juna 1992. godine. To je potvrđeno u nekoliko navrata i kasnije. Nakon 4. jula 1992. godine Vlada SRJ zvanično je izjavila da je Mišljenja Arbitražne komisije ne obavezuju, odnosno, da ne predstavljaju pravni osnov za meritornu odluku, te da ih stoga smatra doktrinarnim u smislu čl. 38(d) Statuta Međunarodnog suda pravde. Kako SR Jugoslavija nije bila dosledna u svom stavu, jer se i dalje upuštala u delovanje Arbitražne komisije, Arbitražna komisija se proglasila nadležnom s obzirom na prirodu funkcija koje su joj dodeljene. Najeksplicitniji primer predstavlja Mišljenje od br. 11 do br. 15.

⁸ Mišljenje Arbitražne komisije br. 1 usledilo je na pitanje lorda Karingtona, predsednika Konferencije o Jugoslaviji, od 20. novembra 1991. godine, povodom suprotstavljenih stavova Srbije, s jedne strane, i ostalih republika, s druge strane, u vezi sa pravnom prirodom sukcesije SFRJ.

(uz odluke Ujedinjenih nacija o prijemu država sukcesorki SFRJ u njeno članstvo), imale su krucijalni značaj na nasleđivanje državnih granica prema starim jugoslovenskim susedima.⁹ Istovremeno, ova Mišljenja pružila su oslonac za redefinisane postojećih pravila međunarodnog prava u odnosu na pravni status nasleđenih granica između bivših jugoslovenskih republika. To se najpre očitovalo u Mišljenju broj 2, od 11. januara 1992. godine, u kojem je Arbitražna komisija limitirala domet prava samoopredeljenja u „kontekstu nejasne i nestabilne situacije“, da bi potom apostrofirala značaj principa o očuvanju granica koje postoje u trenutku sticanja nezavisnosti (*uti possidetis juris*).¹⁰

U skladu sa iznetim stanovištem, a u cilju prevazilaženja jugoslovenske krize, Arbitražna komisija je u Mišljenju broj 3, donesenom istog dana 1992. godine, zaključila: „Ako se ne dogovori suprotno, ranije granice poprimaju karakter granica koje štiti međunarodno pravo“. Zaključak Komisije proizašao je iz principa poštovanja teritorijalnog *statusa quo* i naročito principa *uti possidetis juris qui*, koji je prvobitno priznat i prihvaćen prilikom rešavanja problema dekolonizacije na američkom i afričkom kontinentu. Prema shvatanju Arbitražne komisije, ovaj princip stekao je opšti karakter saobrazno stavu Međunarodnog suda pravde iznetog u odluci od 22. decembra 1986. godine, povodom rešavanja graničnog spora između Burkine Faso i Republike Mali (Pellet, 1992, 178–185; *International Court of Justice Reports*, 1986, paras. 20–21).¹¹

⁹ Za međunarodno priznate granice SFRJ prema starim jugoslovenskim susedima, Arbitražna komisija je u Mišljenju broj 3 potvrdila princip nepovredivosti koji je konsakriran u članu 11. Bečke Konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore, u Završnom aktu, kao i u Deklaraciji Konferencije za evropsku bezbednost i saradnju (KEBS), donetim u Helsinkiju 1975. godine, potom u Deklaraciji o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji među državama od 24. oktobra 1970. godine (u odnosu na demarkacione linije), i u Pariskoj Povelji za novu Evropu iz 1990. godine. Ovaj princip koincidirao je kolektivni konsenzus unutar Evropske zajednice u vezi priznanja novih država na prostorima SFRJ, koji je usledilo nakon donošenja Deklaracije sa smernicama o kriterijumima za priznanje država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu i Deklaracije o Jugoslaviji od 16. decembra 1991. godine.

¹⁰ Mišljenje Arbitražne komisije broj 2 usledilo je povodom pitanja predsednika Konferencije za implementaciju mira u Jugoslaviji – lorda Karingtona, o pravu srpskog stanovništva na samoopredeljenje u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Komisija je iznela stanovište da „u trenutnoj fazi razvoja međunarodno pravo ne precizira sve posledice prava na samoopredeljenje. Ipak, utvrđeno je da ma kakve bile okolnosti pravo na samoopredeljenje ne može dovesti do izmena granica koje postoje u trenutku nezavisnosti (*uti possidetis juris*), osim u slučaju da se zainteresovane države suprotno dogovore“.

¹¹ Pregledom navedene odluke veća Međunarodnog suda pravde, kojim je predsedavao sudija Mohammed Bedjaoui, može se utvrditi da je na osnovu specijalnog sporazuma od

Stav o prihvatanju administrativnih, odnosno unutrašnjih granica za međudržavne granice „koje štiti međunarodno pravo“, a čija dispozitivnost proizilazi iz činjenice da iste prema mišljenju Arbitražne komisije predstavljaju „demarkacione linije koje će moći da se menjaju putem slobodnog i međusobnog dogovora“, dodatno je potvrđen kroz tumačenje principa o poštovanju teritorijalnog *statusa quo*, koji je bio propisan u Ustavu SFR Jugoslavije iz 1974. godine (alineja 2. i 4. člana 5). Naime, navedenom ustavnom odredbom bila je obezbeđena nepromenljivost unutrašnjih granica bez slobodno izražene saglasnosti federalnih jedinica (*Službeni list SFRJ*, 1974).¹² Konstatujući da u uslovima oružanog sukoba ne postoji saglasnost volja sukobljenih strana oko utvrđivanja međudržavnih granica, Arbitražna komisija je, s jedne strane, privremeno skinula ovo pitanje sa dnevnog reda, dok je, s druge strane,

16. septembra 1983. godine, između parničnih strana: Burkine Faso (bivše Gornje Volte) i Republike Mali (bivšeg francuskog Sudana), primenjuje isključivo princip o nepromenljivosti granica nasleđenih iz doba kolonizacije, a koji se oslanja na princip naveden u Rezoluciji Organizacije Afričkog Jedinstva iz Kaira iz 1964. godine. Smatrajući da princip *uti possidetis* nema karakter posebnog pravila, već da predstavlja opšti princip koji je logično povezan sa sticanjem nezavisnosti, Sud je u stvari naglasio činjenicu da su nove afričke države poštovale administrativne granice i granice koje su ustanovile kolonijalne vlasti, s tim da takva praksa nije ograničena u pogledu doprinosa postepenom nastanku običajnog pravila međunarodnog prava. Sud je konstatovao da princip nadmoćno pokriva pravnu prazninu do uspostavljanja efektivne vlasti kao osnove suvereniteta. Njegov primarni cilj jeste da obezbedi teritorijalne granice koje postoje u momentu sticanja nezavisnosti. Kada su ove delimitirane od strane istog suverena između kolonija ili različitih administrativnih celina, onda se primena principa ogleda u pretvaranju administrativnih granica u međunarodne granice, a što se i desilo u konkretnom slučaju povodom sticanja nezavisnosti navedenih francuskih teritorija u Zapadnoj Africi. Primenom principa *uti possidetis juris* sprečava se da bratoubilačke borbe dovedu u opasnost nezavisnost i stabilnost novih država. Imajući u vidu njegovu ulogu u obezbeđenju stabilnosti (i kada dođe u konflikt sa pravom na samoopredeljenje), princip će biti najmudriji kurs koji pokazuje promišljenost afričkih država da očuvaju teritorijalni *status quo*. Konačno, i pored činjenice da su strane u sporu zahtevale da Sud spor reši na osnovu principa o nepromenljivosti granica nasleđenih iz doba kolonijalizma (*uti possidetis iuris*), s pravom se može konstatovati da je Sud pribegao njegovoj primeni kroz primenu principa pravičnosti *infra legem*.

¹² Ustavom iz 1974. godine u članu 5. propisano je da: „Teritorija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je jedinstvena i sačinjavaju je teritorije socijalističkih republika. Teritorija republike ne može se menjati bez pristanka republike, a teritorija autonomne pokrajine – ni bez pristanka autonomne pokrajine. Granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ne može se menjati bez saglasnosti svih republika i autonomnih pokrajina. Granica između republika može se menjati samo na osnovu njihovog sporazuma, a ako se radi o granici autonomne pokrajine – i na osnovu njene saglasnosti“.

očuvala teritorijalni *status quo* novonastalih država u njihovim međusobnim odnosima.

Međutim, valja uvideti da iako se Arbitražna komisija trudila da istakne bezbednosnu funkciju usvojenog principa u uslovima u kojima bi moglo doći do rasplamsavanja oružanih sukoba koji bi doveli u opasnost tek stečenu državnu nezavisnost, Komisija nije uspela zaustaviti negativne posledice zaoštavanja političke krize na terenu (Šahović, 1996, 34).¹³ Sledstveno je to ukazalo na činjenicu da primena principa *uti possidetis*, koji je bio priznat i prihvaćen prilikom procesa dekolonizacije, u slučaju raspada SFRJ nije u potpunosti moguć.

Sticanje nezavisnosti novih država nastalih sukcesijom SFRJ, koja je bila stari subjekt međunarodnog prava i jedna od država osnivača Ujedinjenih nacija, ne može se pravno porediti sa slučajem sticanja nezavisnosti bivših kolonija. Konačno, iako je Arbitražna komisija svojim mišljenjima o primeni principa *uti possidetis* doprinela procesu „zamrzavanja“ postojećeg teritorijalnog stanja u momentu sticanja nezavisnosti bivših jugoslovenskih republika, ona nije uspela definitivno da reši sva granična pitanja koja su ostala nerešena nakon sukcesije SFRJ (Antonopoulos, 1996, 83, etc).¹⁴ Nepouzdanost nasleđenih administrativnih linija, nedostatak dokaza koji bi potvrđivao njihovo postojanje i mnogobrojna otvorena granična pitanja doprinela su utisku da su mišljenja i preporuke Arbitražne komisije povodom primene ovog principa prevazilazišla njegovu pravnu prirodu i političku svrhu (Torres Bernardes, 1994, 435; Ratner, 1996, 590; Brownlie, 1998, 19, 132).

¹³ Primenom principa *uti possidetis*, Arbitražna komisija je obezbedila teritorijalni integritet, ali je dalje, kroz princip efektiviteta, prihvatila i novu situaciju, prejudicirajući na taj način konačno političko i pravno rešenje teritorijalnog pitanja. Time je ujedno zaoštrila pitanja ostvarivanja prava na samoopredeljenje i poštovanja suvereniteta država dajući primat ovome drugom. Tako je izbegla i da definiše položaj srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kao konstitutivnom, postupajući „pitijski“, priznajući mu kao i ostalim etničkim zajednicama status manjina sa svim pravima koja slede proglašavajući zaštitu ovih prava za *jus cogens*, i izjednačavajući pravo pojedinaca na izjašnjavanje o nacionalnom identitetu sa pravom na samoopredeljenje, dajući prioritet poštovanju teritorijalnog integriteta novih država.

¹⁴ Primena principa *uti possidetis* u slučaju SFRJ bila je nesrećna i potpuno neprimerena. Nesrećna zbog toga što je došla pre priznanja nezavisnosti secesionističkih republika i što je, kao takva, kontradiktorna sa odlukom Međunarodnog suda pravde u slučaju graničnog spora između Burkine Faso i Malija koja potvrđuje mogućnost primene principa tek nakon sticanja nezavisnosti i neretroaktivno. Neprimerena je zbog toga što je slučaj SFRJ stavila u kvazi-kolonijalni kontekst i što je to bilo potpuno strano interesima svih konstitutivnih naroda bivše Jugoslavije. Ako se smatralo da će princip biti u funkciji osiguranja mira, očigledno je da je takva procena bila pogrešna.

Otvorena granična pitanja između Hrvatske i Crne Gore

U crnogorsko-hrvatskim odnosima nakon disolucije SFRJ postavilo se kao sporno pitanje teritorijalne pripadnosti poluostrva Prevlaka s rtom Oštro, koje zajedno sa Bokokotorskim zalivom predstavlja jedinstvenu prirodnu celinu.¹⁵ Sukcesijom SFRJ Hrvatska je nasledila Prevlaku i celu Dubrovačku oblast, iako postojeća granična linija između nje i Crne Gore nije bila praćena odgovarajućim saveznim propisima. To se desilo ne zbog činjenice što uspostavljanje međurepubličkih granica u SFRJ nije imalo neki poseban značaj, već, generalno, zbog toga što bi to značilo pokretanje nacionalnog pitanja i drugih „tabu tema“ koje su opterećivale Jugoslaviju od samog njenog nastanka (Lekić, 1992, str. 147).¹⁶ Stoga je povlačenje ovih granica ostalo isključivo u funkciji podele administrativno-teritorijalnih nadležnosti republika o kojima su odluke donesene na visokom političkom nivou, ali ne i od strane konstitucionalno nadležnih organa jugoslovenske federacije (Zečević & Lekić, 1991, 25; Zečević, 1994, 127–132; Dimitrijević, 2012, 125; 2024, 775, etc.).¹⁷

¹⁵ Prevlaka se završava s rtom Oštro (južnim rtom), koji sa rtom Mirišta (Arza) na poluostrvu Luštica (na istočnoj strani) čini moreuz, kao spoljni ulaz u Bokokotorski zaliv, širine 1,6 nautičke milje (3 km). Prema Hercegovskom zalivu more se sužava između rta Kobila (severnog rta) i rta Đurov kam (Kabala) na poluostrvu Luštica na manje od jedne nautičke milje (1,6 km). Prostor između linije rt Oštra – rt Mirišta i rt Kobila – rt Đurov kam, dužine je 1,8 nautičke milje (3,3 km) i između poluostrva Vitaljine (zapadno) i Luštice (istočno) naziva se Bokokotorska vrata. Prema geografskim pokazateljima poluostrvo zauzima površinu od 5,24 km kvadratnih, dužine oko 2,5 km i širine oko 460 m na njegovoj najzapadnijoj strani.

¹⁶ Ustanovljavanje međurepubličkih granica pokrenulo bi osetljiva politička pitanja koja su zaostala iz prošlosti, poput pitanja načina povlačenja administrativnih linija nakon Drugog svetskog rata, njihovih aktera, načina revizije prema poznatim međunarodnim kriterijumima, pitanja promene nacionalnog sastava stanovništva usled ratnih zločina i genocida izvršenog nad Srbima, Jevrejima i Romima u NDH itd.

¹⁷ Iz istorijske dokumentarne građe ne može se zaključiti ko je, kako, kada i na osnovu kojih kriterijuma uspostavio granice između republika bivše Jugoslavije. Ono što je sigurno, one nisu nastale tokom „rata i revolucije“ (odlukama AVNOJ-a), a nijedan nadležni federalni organ nakon rata nije doneo pravni akt kojim se utvrđuju administrativne granice između ovih federalnih jedinica. U fazi izrade prvog posleratnog Ustava, Ustavotvorni odbor pokrenuo je ovo pitanje iznoseći inicijativu da se granice između federalnih jedinica ozakone. Ista je odbijena s obrazloženjem „da su granice nastale prirodnim putem“. Nakon što je usvojen prvi Ustav Jugoslavije iz 1946. godine, u njemu je bilo propisano da „razgraničenje teritorija narodnih republika vrši Narodna skupština FNRJ“ i da se „granice narodne republike ne mogu se menjati bez njenog pristanka“. Ostaje nejasno koji su razlozi opredelili politički vrh Jugoslavije da se pravno ne ozakone granice između federalnih jedinica? Budući da su republike nakon rata krenule sa usvajanjem propisa o teritorijalno-administrativnoj podeli prateći zatečeno

Istini za volju, nakon sukcesije SFRJ nasleđena administrativna granica između Crne Gore i Hrvatske poklopila se sa pravno manjkavom linijom razgraničenja takozvane *Banovine Hrvatske*, koja je Uredbom Kraljevskog namesništva od 26. avgusta 1939. godine, neposredno pred izbijanje Drugog svetskog rata, proglašena administrativno-teritorijalnom jedinicom Kraljevine Jugoslavije (*Politika*, 1939; *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 1939; Tasić, 1938, 228–257; Kostić, 1939, 449; Vladislavljević, 1940, 130–135; Lukić, 1940, 113–130; Vesović, 1992, 255; Boban 1993, 40–42).¹⁸ Budući da je ova linija razgraničenja faktički prihvaćena i u federativnoj Jugoslaviji nakon Drugog svetskog rata, nakon disolucije SFRJ, ista je pod dejstvom principa *uti possidetis*, pretvorena *via facti* u međudržavnu

teritorijalno stanje (po nekim tezama – prateći teritorijalno delovanje nacionalnih ogranaka Komunističke partije pre i u toku Drugog svetskog rata), administrativne linije razdvajanja jurisdikcija republičkih organa vlasti, posredno su identifikovane sa unutrašnjim međurepubličkim granicama.

¹⁸ Obrazovanje Banovine Hrvatske bilo iznuđeno popuštanjem jugoslovenskog Kraljevskog namesništva predstavnicima hrvatskog nacionalnog pokreta. Zbog uverenja da se približava svetski rat i da u takvim prilikama pod pritiskom velikih sila (Nemačke, Italije, ali i Velike Britanije) nije moguće očuvati integritet države, Kraljevsko namesništvo na čelu sa Knezom Pavlom i predsednikom Vlade Dragišom Cvetkovićem ušlo je u pregovore sa predsednikom Hrvatske seljačke stranke Vlatkom Mačekom, što je nakon kraćeg oklevanja, 23. avgusta 1939. godine, dovelo do potpisivanja „Sporazuma Cvetković-Maček“, koji, iako nije imao „državnopravnu snagu“, imao je „političko značenje“ jer je doveo do prekrajanja državne teritorije. Doduše, povlačenje administrativne granice Banovine Hrvatske bilo je privremenog karaktera, budući da je sam Sporazum predviđao da teritorijalni obim nadležnosti tek treba da se odredi prilikom „preuređenja države“. U pravnom smislu ovaj Sporazum dobio je na značaju kada je Kraljevsko namesništvo, nakon raspuštanja Narodne skupštine i Senata, donelo Uredbu o Banovini Hrvatskoj – 26. avgusta 1939. godine. Uredbom je predviđeno priključenje Savske i Primorske banovine, kao i srezova – Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica (kao delova dotadašnje Dunavske, Vrbaske, Drinske i Zetske banovine) Banovini Hrvatskoj. Priključenje Dubrovačkog sreza Banovini Hrvatskoj obuhvatilo je i područje Prevlake koja je do tada bila u sastavu Zetske banovine. Zanimljivo je da je Uredba doneta s pozivom na član 116. Ustava Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine, koja je po svojoj pravnoj prirodi predstavljala „Uredbu po nuždi“, a koju kralj donosi u kontekstu preduzimanja izvanrednih mera i nezavisno od ustavnih i zakonskih propisa. U Uredbi, međutim, nigde se decidno ne pominje ovaj kontekst koji prema članu 116. Ustava podrazumeva rat, mobilizaciju, nereda i pobune „koje bi dovele u pitanje javni poredak i sigurnost države“, već se *lato sensu*, navodi „obezbeđenje učešća Hrvata u životu države“ kako bi se očuvali javni interesi (iz čega logično proizilazi da su „javni interesi“ zbog toga bili do te mere ugroženi da su pretili javnom poretku i sigurnosti države). Budući da je čitav postupak zaključivanja Sporazuma i donošenja Uredbe o Banovini Hrvatskoj kao *corpus separatum*-u prošao bez parlamentarnog odobrenja koje je prema Ustavu bilo striktno predviđeno, unutrašnje administrativno razgraničenje teritorije Kraljevine Jugoslavije nije moglo proizvesti valjane pravne posledice.

granicu, što nije bilo pravno prihvatljivo za Crnu Goru. Ovo, ne samo zbog činjenice što je ta administrativna linija prvobitno uspostavljena na pravno manjkav način, već takođe i zbog činjenice što se administrativna linija pružala duž područja Prevlake koja je od nastanka Jugoslavije imala poseban vojno-strateški značaj (Perazić, 1995, 20).¹⁹ O tome, uostalom, svedoči i činjenica da je Prevlaka odmah nakon Drugog svetskog rata pretvorena u artiljerijsku postaju Jugoslovenske narodne armije (JNA), da bi nakon toga, 1953. godine, na njoj bili uspostavljeni strateški vojni objekti (radarski centar, protivavionska i raketna baza). Iz odbrambenih i bezbednosnih razloga poluostrvo je nacionalizovano, a nepokretnosti privatnih vlasnika bile su eksproprisane. Zemljište na Prevlaci registrovano je kao državna imovina pod direktnom upravom i kontrolom JNA.²⁰ Takvo stanje ostalo je sve do konačnog razrešenja političke krize u SFRJ i demilitarizacije ovog područja.

Sa pitanjem razgraničenja Crne Gore i Hrvatske na Prevlaci povezan je problem njihovog razgraničenja na Jadranskom moru. S obzirom na to

¹⁹ Od tridesetih godina XX veka vojska se sve više zanimala za Prevlaku. Na njenom području bila je smeštena baterija tvrđavske artiljerije. U sredini poluostrva izgrađeno je nekoliko baraka. Rt Oštro imao je stalnu vojnu posadu, svetionik i reflektore za motrenje neba iznad Konavla i Boke Kotorske. Vojska je bila i na rtu Kobila, a 1932. godine proširena je cesta od Kobile do Prevlake, da bi se 1935. godine izgradila tvrđava na Klačini.

²⁰ Nacionalizacija i eksproprijacija izvršene su u periodu od 1953. do 1958. godine. Tadašnji Državni sekretarijat za poslove narodne odbrane (DSNO) formalno je preuzeo delove Prevlake poput zemljišta na rtu Oštro koje je eksproprisano od lokalnog stanovništva sela Vitaljina i predato na korišćenje i upravljanje JNA i Jugoslovenskoj ratnoj mornarici (JRM). Rešenjem Kotarskog suda u Dubrovniku, od 12. januara 1969. godine, uknjiženo je pravo vlasništva na nepokretnostima na Prevlaci kao državna imovina DSNO u Beogradu (kasnije preimenovanog u Savezni sekretarijat za poslove narodne odbrane – SSNO). Vojni kompleks na Prevlaciji bio je nadograđivan nizom sukcesivnih akata i naredbi SSNO-a i Saveznog izvršnog veća (SIV-a) tokom sedamdesetih godina prošlog veka. Faktički i pravno time je uspostavljena teritorijalna vojna zona savezne države, gde vlasti Socijalističke Republike Hrvatske nisu imale nikakve nadležnosti. Bezbednost, kontrolu pristupa i plovidbu u neposrednoj blizini vojnih objekata na Prevlaci kontrolisala je isključivo komanda JNA, odnosno JRM u skladu sa saveznim propisima. Ona je kontrolisala spoljni i unutrašnji morski pojas oko Prevlake radi zaštite vojnog kompleksa i ulaza u Bokotorski zaliv. Nakon sticanja nezavisnosti, Republika Hrvatska je donela Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslovenske komunističke vladavine, 30. oktobra 1996. godine (*Narodne novine Republike Hrvatske*, 1996). Pozivajući se na razloge nacionalne i vojne bezbednosti, Hrvatska je odugovlačila sa naturalnom restitucijom, što je dovelo do dugotrajnih i iscrpljujućih sudskih postupaka sa ranijim privatnim vlasnicima zemljišta. Za delove zemljišta na kojem su bili fortifikacijski objekti, Hrvatska je ustupila zamensko zemljište ili je isplatila novčane naknade.

da je prema zakonodavstvu SFRJ Jadransko more tretirano kao deo jedinstvene državne teritorije, za razgraničenje Crne Gore i Hrvatske u ovoj teritorijalnoj oblasti nužno je prethodno utvrditi granicu na kopnu.²¹ Ova delimitacija stoga pretpostavlja analizu pravnih činjenica koje mogu biti od koristi za utvrđivanje linije razgraničenja. Između ostalog, to podrazumeva i utvrđivanje efektivnih nadležnosti ovih bivših jugoslovenskih republika u kontekstu zakonodavstva koje je važno u državi prethodnici.

Primeru radi, u članu 3. Zakona o obalnom moru Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz 1948. godine, navodi se da unutrašnje morske vode FNRJ obuhvataju i „Boku Kotorsku od veze Rt Veslo – Rt Oštro“. Pritom, odredba jasno definiše da Prevlaka predstavlja sastavni deo Boke Kotorske. Štaviše, u odredbi člana 4. Zakona navodi se i da: „Svi propisi FNRJ važe i primenjuju se u unutrašnjem morskom pojasu“, što je konkretno značilo da su se na vršenje republičke administrativne jurisdikcije u Jadranskom moru pored zakonskih primenjivali i određeni podzakonski akti koji su imali relevantnu snagu za određivanje pravca pružanja administrativne granice između Crne Gore i Hrvatske (*Službeni list FNRJ*, 1948).

U navedenom smislu, značajna je Uredba Vlade FNRJ o osnivanju pomorskih oblasti od 1. januara 1952. godine (*Službeni list FNRJ*, 1952, 9–10). Njome se utvrđuje da je Prevlaka, kao i čitav Bokokotorski zaliv sve do reke Bojane i Skadarskog jezera, pod jurisdikcijom Uprave pomorske oblasti južnog Jadrana sa sedištem u Kotoru.²² Potonjim podzakonskim

²¹ Prema članu 1. Zakona o obalnom moru i epikontinentalnom pojasu (*Službeni list SFRJ*, 1987, 1989, 1994 i 1996), suverenitet SFRJ na moru prostirao se na obalno more SFRJ (koje sačinjavaju unutrašnje morske vode i teritorijalno more), vazdušni prostor iznad njega i na morsko dno i podzemlje.

²² Uredbom su osnovani teritorijalno-administrativni organi Ministarstva pomorstva FNRJ, i to: 1) Uprava Pomorske oblasti severnog Jadrana sa sedištem u Rijeci; 2) Uprava Pomorske oblasti srednjeg Jadrana sa sedištem u Splitu i, 3) Uprava Pomorske oblasti južnog Jadrana sa sedištem u Kotoru. Svi upravni poslovi u oblasti pomorstva koji su do ove Uredbe bili u nadležnosti direkcija luka preneti su u nadležnost uprava pomorskih oblasti. Uprave pomorskih oblasti kao teritorijalni organi pomorske uprave bile su zadužene da se neposredno ili posredno preko lučkih kapetanija staraju o bezbednosti pomorskog saobraćaja i plovidbe po moru, o redu i poretku u lukama i obalnom moru FNRJ, o pravilnom funkcionisanju pomorske rasvete i balisažnih znakova u obalnom moru FNRJ, kao i o zaštiti ljudskih života na moru. Unutrašnju organizaciju i teritorijalnu nadležnost uprava pomorskih oblasti imao je da odredi Ministar za pomorstvo FNRJ, u saglasnosti sa Predsednikom Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ. Uredba je stupila na snagu danom donošenja, 1. januara 1952. godine, a potpisali su je predsednik Vlade FNRJ i

aktom – Rešenjem Ministarstva pomorstva FNRJ br. 1724 o teritorijalnoj nadležnosti uprava pomorskih oblasti od 14. aprila 1952. godine, potvrđuje se ranija usvojena regulacija sadržana u pomenutoj Uredbi, čime je *ipso iure*, određena administrativna granica između uprava Srednjeg i Južnog Jadrana u delu obale i obalnog mora FNRJ (*Službeni list FNRJ*, 1952, 546; Arhiv Jugoslavije, 552, F-551, poverljiv broj 280).²³

Tokom osamdesetih godina XX veka Crna Gora je usvojila Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi i Zakon o morskom ribarstvu (*Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore*, 1978, 1979. i 1987). Hrvatska je usvojila Zakon o bezbednosti plovidbe na moru i u unutrašnjim vodama i Zakon o pomorskom ribarstvu (*Narodne novine Socijalističke Republike Hrvatske*, 1978 i 1980). Ovim propisima utvrđene su granice njihove jurisdikcije u oblasti pomorske plovidbe i ribarstva. U tom smislu, u crnogorskim zakonima jasno je definisano da Crna Gora vrši jurisdikciju u čitavom Bokokotorskom zalivu uključujući unutrašnje more uz Prevlaku (rt Oštro), dok u paralelnim hrvatskim zakonima ovo pitanje nije regulisano verovatno iz razloga što je u tom periodu, na osnovu saveznih propisa, JNA kontrolisala i spoljni i unutrašnji morski pojas oko Prevlake radi zaštite vojnog kompleksa i ulaza u Boku Kotorsku.²⁴

Ministar narodne odbrane, Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito i ministar pomorstva FNRJ Maks Baće.

²³ Ministar pomorstva FNRJ Maks Baće, pozivajući se na Uredbu o osnivanju pomorskih oblasti, uz saglasnost Predsednika Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ, Edvarda Kardelja, doneo je 14. aprila 1952. godine Rešenje br. 1724 o teritorijalnoj nadležnosti uprava pomorskih oblasti prema kojem, „teritorijalna nadležnost Uprave pomorske oblasti južnog Jadrana, sa sedištem u Kotoru, obuhvata područje obale i teritorijalnog mora FNRJ, koje se prostire unutar granice koja ide do uvala Prevlake, uključivši poluostrvo Prevlaka, morskom obalom i teritorijalnim vodama sve do ušća reke Bojane, a odatle državnom granicom FNRJ uz reku Bojanu i Skadarsko Jezero, uključivši reke i kanale plovne za morske brodove“. Tokom 1952. godine nadležni organi Republike Crne Gore vršili su efektivnu vlast u Upravi pomorske oblasti južnog Jadrana, što je potvrđeno i zahtevom za izgradnju luke u uvali Bigovo (zalivu Trašte – 10 km severozapadno od Budve), koji je podneo Okružni narodni odbor Kotor – Ministarstvu pomorstva FNRJ. U obrazloženju zahteva, između ostalog se navodi: „Zaliv Trašte – zaliv Bigovo služi kao zaštitna luka i manjim brodovima u slučaju lošeg vremena, jer nema drugog skloništa na području od rta Oštra do Budve. Sa ovim se složila i uprava luke Kotor.

²⁴ Činjenica da je JNA imala imovinska prava na Prevlaci i da je efektivno vršila vlast na njenom kopnenom i pomorskom području, za Hrvatsku nije značilo da je to područje izuzeto iz njene jurisdikcije. Naime, ona je to područje administrativno i katastarski tretirala kao deo područja Vitaljine i Pločice u Konavlima, koja su u sastavu opštine Dubrovnik, a što se vidi iz teksta Zakona o područjima općina i kotara u Narodnoj Republici Hrvatskoj (*Narodne novine NR Hrvatske*, 1962, 1965, 1967, 1973, 1974, 1986. i 1988).

Pitanje Prevlake otvoreno je nakon izbijanja jugoslovenske krize pred Savetom bezbednosti Ujedinjenih nacija gde je svake godine razmatrano pod tačkom: „Situacija u Hrvatskoj“. U cilju prevazilaženja bezbednosnih problema, poluostrvo Prevlaka stavljeno je pod kontrolu Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija (*United Nations Protection Force* – UNPROFOR) na osnovu Rezolucije Saveta bezbednosti br. 743 od 21. februara 1992. godine, s ciljem uspostavljanja demilitarizovanih zona u spornom području. Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) i Hrvatska postigle su Sporazum o demilitarizaciji Prevlake, 30. septembra 1992. godine (UN Documents S/24476 i S/23280; Nikolić, 2022, 217–244).²⁵ Ubrzo potom, 6. oktobra 1992. godine, Savet bezbednosti doneo je Rezoluciju br. 779, kojom je potvrdio obavezu strana u sporu da vojno napuste ovo područje (Vukasović, 1998, 197). Nakon demilitarizacije Prevlake, područje je bilo izdvojeno na dve oblasti. U „žutoj“ su boravile policijske snage strana u sporu, dok su u „plavoj“ superviziju obavljale posmatračke misije svetske organizacije (Šahović, 2002, 4). Nakon isteka mandata UNPROFOR-a, Savet bezbednosti doneo je novu Rezoluciju br. 981, od 31. marta 1995. godine, kojom je uspostavio mirovnu misiju – „Operaciju Ujedinjenih nacija za obnavljanje poverenja u Hrvatskoj“ (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia* – UNCRO), koja je nadgledala proces demilitarizacije. Konačno, Rezolucijom br. 1038, od 15. januara 1996. godine, Savet bezbednosti odobrio je mandat nove posmatračke misije na Prevlaci (*UN Mission of Observers in Prevlaka* – UNMOP), koji je obnavljan na šestomesečnoj bazi, sve do 15. decembra 2002. godine.

Pošto je priroda spora bila izuzetno komplikovana s vojnog, političkog, istorijskog i pravnog aspekta, a imajući u vidu da granice na kopnu nisu *de iure* priznate kao polazna osnova za razgraničenje na moru, Crna Gora i Hrvatska su nakon zaključenja Sporazuma o normalizaciji odnosa, 23. avgusta 1996. godine, prihvatile obavezu da pristupe regulisanju spora

²⁵ Demilitarizacija Prevlake zvanično je pokrenuta Zajedničkom deklaracijom koju su u Ženevi potpisali predsednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsednik Savezne Republike Jugoslavije Dobrica Ćosić 30. septembra 1992. godine. Ovaj dokument, sastavljen pod pokroviteljstvom Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji uz posredovanje Sajrusa Vensa i lorda Dejvida Ovena. Isti se temeljio na tzv. *Vensovom planu* i mirovnim planu za Hrvatsku, koji su predviđali povlačenje JNA sa poluostrva Prevlaka i uspostavljanje zone pod kontrolom Ujedinjenih nacija. Konačan dogovor o samom povlačenju JNA, koji je precizirao predaju objekata posmatračima Ujedinjenih nacija, utanačen je novim sastankom istih lidera 20. oktobra 1992. godine u Ženevi. Tada je predviđeno da se formira zajednička međudržavna komisija koja bi razmatrala sva bezbednosna pitanja u Bokokotorskom zalivu i području Dubrovnika koje se graniči sa Prevlakom.

oko Prevlake „vodeći međusobne pregovore u duhu Povelje Ujedinjenih nacija i dobrosusedstva“ (*Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori*, 1996; UN Documents A/51/318, S/1996/706).²⁶ Međutim, nakon ratifikacije ovog Sporazuma (20. septembra u Hrvatskoj i 27. septembra 1996. godine u SRJ), kada je došlo do obostranog priznanja, pitanje Prevlake i dalje je ostalo otvoreno opterećujući njihove međusobne odnose.

Argumentacija u vezi pripadnosti Prevlake

U pregovorima sa Hrvatskom, Crna Gora je u okviru jugoslovenske delegacije isticala argument da teritorijalni spor neminovno pokreće i niz bezbednosnih pitanja, jer Prevlaka i rt Oštro prirodno zatvaraju ulaz u Bokokotorski zaliv. Da to nije sporno govori i činjenica da je za vreme SFRJ Prevlaka bila pod isključivom kontrolom JNA, te da nije bila pod administrativnom upravom Hrvatske. U kasnijoj argumentaciji, Crna Gora je tvrdila da bi prepuštanje rta Oštro Hrvatskoj ugrozilo bezbednost i suverenitet Crne Gore, jer bi Hrvatska kontrolisala jedini pomorski ulaz u njenu najveću pomorsku luku. Da bi zaštitila svoje geopolitičke interese, Crna Gora je insistirala na teritorijalnoj celovitosti Bokokotorskog zaliva koji predstavlja nedeljivu geografsku i ambijentalnu celinu. Stoga se i granica na Jadranskom moru, prema njenom shvatanju, ne bi smela povući na način da preseca sam ulaz u ovaj zaliv.

S druge strane, Hrvatska je u pregovorima sa Crnom Gorom insistirala ne samo na bezbednosnom aspektu graničnog problema Prevlake, već i na „istorijskim granicama“. U tom smislu, ona se pozvala na princip o nepromenljivosti republičkih granica (*uti possidetis*) kojeg je apostrofirala Arbitražna komisija Mirovne konferencije EEZ u svojim mišljenjima, a čiji je *fons et origo* proizašao iz procesa dekolonizacije u kojem je ovaj princip imao prevashodno preventivnu ulogu u pogledu obezbeđenja mira i stabilnosti nakon sticanja nezavisnosti bivših kolonija. Prema hrvatskom stanovištu, poluostrvo Prevlaka je još od rimskog doba, preko doba Dubrovačke Republike, vlade Napoleona, Habsburške monarhije, Kraljevine Jugoslavije do komunističke Jugoslavije pripadala hrvatskom Konavlu (Prevlaka Fact Sheets, 2004). Ovakvim pristupom Hrvatska je prejudicirala svoj „državno-istorijski kontinuitet“ u pogledu kopnene granice na Prevlaci, negirajući bilo kakvu mogućnost promene provizorne

²⁶ U članu 4. Sporazuma navodi se: „Ugovorne strane saglasne su da reše sporno pitanje Prevlake međusobnim pregovorima. Dok se ne postigne međusobni dogovor o Prevlaci, ugovorne strane su saglasne da poštuju postojeći bezbednosni režim uspostavljen kroz monitoring Ujedinjenih nacija.“

granične linije iz vremena dok je bila u sastavu Jugoslavije. U pogledu delimitacije na Jadranskom moru, Hrvatska je zahtevala doslednu primenu Konvencije o pravu mora iz 1982 (UNCLOS III) (*UN Treaty Series*, 1994, Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983).²⁷ Prema njenom mišljenju, to bi značilo da ona ima pravo da jednostrano i po automatizmu povuče liniju razgraničenja koja polazi od ulaza u Bokokotorski zaliv između ostrva Mamule i rta Oštro u dužini od 12 nautičkih milja od najisturenije tačke administrativne granice na rtu Kobila, zatvarajući na taj način ulaz u Bokokotorski zaliv.²⁸

Navedeno mišljenje koje se temelji na principu ekvidistance (linije sredine), nije bilo prihvatljivo za Crnu Goru koja je smatrala da jednostrano povlačenje granične linije od rta Oštro do Mamule, faktički zatvara ulaz u Bokokotorski zaliv. Pomenuto nastojanje predstavljalo je kršenje njenog prava na slobodan izlaz na otvoreno more, zbog čega je Crna Gora zahtevala od hrvatske strane da linija razgraničenja bude pomerena zapadno od rta Oštro, uz uvažavanje relevantnih okolnosti i geografskog položaja Bokokotorskog zaliva čiji ulaz zajedno sa rtom Oštro ima stratešku važnost za bezbednost i privredu Crne Gore.

Tokom 1998. godine Crna Gora je formirala ekspertsku komisiju sa zadatkom da putem pregovora iznađe optimalno rešenje oko regulisanja pitanja Prevlake. Međutim, započinjanjem pregovora između strana postavljeno je pitanje pravne pripadnosti poluostrva. Dok je Hrvatska iznela stav da polaže teritorijalna prava na osnovu tapija i katastarskih premera, Crna Gora je tvrdila da su tapije izdate od opštinskih organa Herceg Novog i Kotora, što je ukazivalo na stvarno vršenje jurisdikcije nad spornim područjem. Istovremeno, Crna Gora je podsetila da je celo ovo

²⁷ Konvencija o pravu mora iz 1982 (UNCLOS III), predstavlja kodifikaciju i progresivni razvoj međunarodnog prava mora. Istom su preuzeta i dopunjena pravila sadržana u ranije usvojenim Ženevskim konvencijama iz 1958. godine: *Konvenciji o teritorijalnom moru i spoljnom pojasu*, *Konvenciji o otvorenom moru*, *Konvenciji o ribolovu i očuvanju živih bogatstava otvorenog mora* i *Konvenciji o epikontinentalnom pojasu*.

²⁸ Republika Hrvatska preuzela je Zakon o obalnom moru i epikontinentalnom pojasu SFRJ, Zakonom o preuzimanju saveznih zakona u oblasti pomorske i unutarnje plovidbe koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuju kao republički zakoni (*Narodne novine Republike Hrvatske*, 1991). Iako ovim Zakonom nisu bile utvrđene međurepubličke granice na Jadranskom moru, Hrvatska je tvrdila da ima pravo da jednostrano povuče graničnu liniju u pravcu od završetka kopnene granice na poluostrvu Prevlaka. Ovakvo hrvatsko stanovište bilo je predmet oštih pravno-političkih sporenja i različitih tumačenja tokom devedesetih godina prošlog veka. Tako, ni samim prestankom primene jugoslovenskog Zakona o obalnom moru i epikontinentalnom pojasu, i donošenjem prvog hrvatskog Pomorskog zakonika, 7. marta 1994. godine, ovo pitanje nije bilo rešeno (*Narodne novine Republike Hrvatske*, 1994).

područje u Jugoslaviji bilo izuzeto iz jurisdikcije Hrvatske zbog svog vojno-bezbednosnog značaja. Uz navedeno, ona je istakla i činjenicu da su u bivšoj Jugoslaviji Lučke kapetanije Crne Gore u Zeleniki i Herceg Novom bile nadležne za carinsku kontrolu u Pomorskom regionu Južnog Jadrana. Nadležnost Lučke kapetanije u Zeleniki prostirala se na područje ograničeno granicom koja ide od Prevlackog zaliva do rta Oštro, Hercegnovskim zalivom, Kumborskim moreuzom, duž obale do svetionika na rtu Turski, zatim pravcem koji čini granicu Kotorske kapetanije, kroz sredinu moreuza Verige do sela Petrovići i dalje duž obale do rta Kočište i linije koja spaja taj rt sa selom Petrovići na suprotnoj strani. Nadležnost Lučke kapetanije u Herceg Novom prostirala se od zaliva Prevlaka do rta Oštro, zaliva Herceg Novi do granice Lučke kapetanije Zelenika, uključujući Rose, duž obale do rta Kočište i dalje do sela Petrovići (Perazić, 1996, 16).

S obzirom na suprotstavljena stanovišta koja su počivala na suštinski različitim pravnim pristupima (katastarskom – privatnopravnom i administrativnom – javnopravnom), princip *uti possidetis* kojeg je predložila Arbitražna komisija za Jugoslaviju o pretvaranju međurepubličkih granica u državne nije bilo moguće automatski sprovesti. Ovo zbog toga, što sporazum o razgraničenju nije bilo moguće lako postići, pa je pitanje Prevlake ostalo da i dalje opterećuje odnose između Crne Gore i Hrvatske.

Prolongiranje postizanja rešenja o Prevlaci

Uprkos postepenoj normalizaciji odnosa, pregovori o Prevlaci bili su u više navrata prolongirani. Razlozi za to bili su u događanjima koji su sledili. Naime, Hrvatska je 18. juna 1998. godine iznela jednostrani predlog delimitacije „na osnovu postojeće kopnene granice“ (S/1998/533, June 18, 1998). Iste godine, 10. jula, SRJ je predložila razgraničenje duž autoputa Herceg Novi – Sutorina – Dubrovnik (S/1998/632, July 10, 1998). Tokom parafiranja Opšteg okvirnog mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini u vojnoj bazi Rajt Peterson kod Dejtona 21. novembra 1995. godine, a potom i prilikom njegovog potpisivanja 14. decembra 1995. godine u Parizu, hrvatska strana nije prihvatila jugoslovenski predlog o razmeni teritorija. SRJ je 28. decembra 1998. godine podnela Savetu bezbednosti Memorandum o svojoj pregovaračkoj poziciji u vezi sa regionom Prevlake i očuvanjem sistema bezbednosti Ujedinjenih nacija (S/1998/1225, Annex II, December 28, 1998, 4–6).

U Memorandumu je istakla da „SRJ smatra Prevlaku svojom teritorijom na osnovu principa *uti possidetis de facto*, što je u potpunosti u

skladu sa međunarodnim pravom, Poveljom Ujedinjenih nacija i dokumentima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS)". Ovo tim pre jer, istorijski gledano, u ovom području „nikad nije došlo do razgraničenja”.²⁹ Sledstveno navedenom, otpravnik poslova stalne misije SRJ pri Ujedinjenim nacijama uputio je 8. februara 2000. godine pismo predsedniku Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, u kojem je istakao niz argumenata kojima se „dokazuje da je Bokokotorski zaliv, uključujući poluostrvo Prevlaka kao njegov sastavni deo, zajedno sa komunikacijama i instalacijama (poštanskim i energetske), koje ga povezuju sa kopnenom masom Crne Gore, sastavni deo SRJ” (S/2000/95, February 9, 2000).³⁰

U nastavku pregovaračkog procesa sa Republikom Hrvatskom, na inicijativu predstavnika Crne Gore, Skupština SRJ je na sednici Veća republika od 13. novembra i Veća građana od 14. decembra 2002. godine donela Deklaraciju o zaštiti interesa SRJ u procesu razgraničenja sa Republikom Hrvatskom u području Bokokotorskog zaliva (*Službeni list SRJ*, 2002). Deklaracijom se obavezuje Savezna Vlada da oformi stručnu komisiju za pregovore u čijoj će nadležnosti biti priprema teksta ugovora o razgraničenju „u području Bokokotorskog zaliva (Južni sektor SRJ)”, u skladu sa Ustavom i međunarodnopravnom regulativom (*Politika*, 2002). Budući da je misiji mirovnih snaga Ujedinjenih nacija isticao mandat na Prevlaci krajem 2002. godine i da se posle toga nije znalo kakav će biti njen status, strane u pregovorima su u skladu sa obavezom obaveštavanja Saveta bezbednosti iz Rezolucije 1387, i željom da doprinesu trajnom miru i stabilnosti u regionu iskoristile pogodan trenutak da definišu osnovne principe identifikacije državne granice, nagoveštavajući time da će budući dogovor o granici uključivati i regulisanje pograničnog režima na Jadranu. Nakon što je u dva navrata produžio mandat međunarodnoj mirovnoj misiji, Savet bezbednosti 11. novembra 2002. godine usvojio je Rezoluciju 1437 kojom je okončao mandat UNOMOP-a na Prevlaci.

²⁹ U Memorandumu se precizira da „činjenica da nikada u istoriji nije sprovedeno razgraničenje u spornom regionu dokazuje da tvrdnja Republike Hrvatske da SRJ želi da promeni „međunarodno priznate granice” nije tačna. SRJ želi samo da uspostavi međudržavnu granicu sa Republikom Hrvatskom u južnom sektoru na osnovu međunarodnog prava i principa jednakosti, jer je to obaveza dve države od međunarodnog značaja”.

³⁰ Interesantno je da se u ovom pismu konstatuje da „Mišljenje br. 3 Arbitražne komisije u potpunosti isključuje period pre 1918. godine, to jest, pre Pariske mirovne konferencije, tako da je direktno ili indirektno polaganje prava hrvatske strane na državni i pravni kontinuitet Austro-Ugarske, to jest, Dubrovačke Republike, irelevantno”.

Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu

Sa okončanjem međunarodne misije Ujedinjenih nacija na Prevlaci, pregovarački proces bio je intenziviran u okviru međudržavne diplomatske komisije formirane u januaru 2002. godine. Komisija je pripremila tekst Protokola o načelima za identifikaciju – utvrđivanje granične linije i pripremu Ugovora o državnoj granici koji je potpisan od strane ministara spoljnih poslova dve strane 23. aprila 2002. godine.³¹ Naponi međudržavne komisije doveli su do zaključenja Protokola o privremenom režimu uz južnu granicu 10. decembra 2002. godine (*Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori*, 2002; *Narodne novine Republike Hrvatske, Međunarodni ugovori*, 2002; S/2002/1348, December 11, 2002).³² Režim uspostavljen Protokolom ima svrhu da olakša pronalaženje konačnog rešenja za identifikaciju zajedničke državne granice na Jadranskom moru. Protokolom se uvažavaju uzajamna prava i naglašava se potreba sprovođenja obaveza na bazi uzajamnog poveranja (*bona fides*). Uz navedeno, njime se potvrđuje i princip nepriznavanja jednostrano preduzetih akata sa bilo čije strane. Protokol predviđa da je njegov pravni režim „samo privremen do zaključenja konačnog sporazuma o razgraničenju“ (član 1), i da „odredbe o povlačenju granične linije na moru ne prejudiciraju konačno rešenje pitanja međusobnog razgraničenja“ (član 2).

Privremeno razgraničenje teritorijalnog mora utvrđeno je u kablama – mernim jedinicama koje predstavljaju 1/10 nautičke milje ili 185, 2 metra. Prema Protokolu, granična linija tako ide od tačke udaljene tri kabla (555, 6 metara), od rta Oštro, na spojnici rt Oštro – rt Veslo, te se nastavlja pravom linijom 12 milja pod azimutom 206°, do otvorenog mora (član 6).³³

³¹ Protokolom je dogovoreno da se pregovori o kopnenoj i pomorskoj delimitaciji vode odvojeno u okviru posebnih podkomisija, budući da za njih važe različita pravna pravila i načela. Tako je za identifikaciju i utvrđivanje granice na kopnu dogovoreno da se kao polazna osnova uzmu nasleđene republičke granice, dok je za utvrđivanje granica u Jadranskom moru dogovoreno da se rešenja traže u skladu sa Konvencijom o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III). Pregovori o utvrđivanju granica na kopnu i granica na moru trebalo bi da se vode u duhu dobrosusedstva i dobre vere (*bona fides*). Svaki jednostrani akt ili pokušaj promene stanja na terenu pre nego što se postigne konačan ugovor o državnoj granici, ništavi su *ab initio*. Nakon što je SRJ promenila ime u Državnu zajednicu SCG 2003. godine, rad međudržavne diplomatske komisije počeo je polako da jenjava da bi 2006. godine, nakon odvajanja Crne Gore od Državne zajednice, bio definitivno okončan.

³² Tekst Protokola dostavljen je u prevodu predsedniku Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u pismu jugoslovenskih i hrvatskih predsednika od 11. decembra 2002. godine.

³³ Postignuto rešenje znači da je ulaz u zaliv, kao i u vreme bivše SFRJ, prava osnovna linija od Rta Oštro na najjužnijem delu poluostrva Prevlaka do Rta Veslo u Crnoj Gori.

Razgraničenje na kopnu i moru praćeno je određenim topografskim i pomorskim kartama (Aneksi I,II, III i V).

Protokolom je došlo do distribucije državnih nadležnosti vezano za prelazak granice, pogranični režim, policijsku i carinsku upravu i druga granična pitanja. SR Jugoslaviji (danas Crnoj Gori kao njenom sukcesoru), priznaje se pravo jurisdikcije na severnom području od Konfina, dok se Hrvatskoj ustupa isto pravo na njegovom jugozapadnom delu. Demilitarizacija kopnenog područja predstavlja obavezu za obe strane, i to sa hrvatske strane u širini od 5 km, a sa crnogorske u širini od 3 km, u dubinu od pomenute linije. Nadzor nad demilitarizacijom se sprovodi u prostupku predviđenom u Aneksu VI Protokola. Na pravcu zapadno od prave linije, koja se proteže od Konfina na kopnu do tačke udaljene tri kabla od rta Oštro na liniji koja spaja rt Oštro – rt Veslo, isključeno je prisustvo policijskih i vojnih snaga samo jedne države. Za ovaj pojas, tzv. *Zonu*, predviđeno je formiranje mešovitih policijskih timova koji će ordinirati sa redovnim i posebnim policijskim ovlašćenjima uređenim Aneksom IV i članom 5. Protokola. Ovim rešenjem, strane su ugovorno uvele svojevrzni *coimperium* nad delom mora (tzv. *kumulaciju suverenosti*). Značajno je da se Protokolom dopušta sportski ribolov, pogranični saobraćaj, kao i da se na kopnu određuju granični prelazi Karasovići – Sutorina, Vitaljina – Njivice do konačnog uređenja ovih pitanja po osnovu aneksa Sporazuma o graničnim prelazima i pograničnom prometu iz 1997. godine. Strane su se sporazumele i oko olakšavanja prelaza stanovništva s područja Dubrovačke Župe, Konavla i Dubrovnika, s jedne strane, te opština Herceg Novi, Kotor i Tivat, s druge strane. Saradnja se predviđa i u slučajevima zagađivanja mora, traganja i spašavanja na moru, te na planu turističkog i vazdušnog saobraćaja.

Prema Konvenciji o pravu mora iz 1982. godine (član 15), čije su sukcesorke u pogledu članstva SFRJ – SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i Hrvatska, države koje se graniče nemaju ovlašćenje da proširuju svoje teritorijalno more preko linije sredine osim na sporazumnoj osnovi (Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, 2001).³⁴ S tim

Vode unutar Bokokotorskog zaliva tako su stekle status „unutrašnjih voda“, a širina teritorijalnog mora meri se od prave osnovne linije koja zatvara zaliv.

³⁴ SRJ je dala notifikaciju o sukcesiji 12. marta 2001. godine, a isto je učinila i Hrvatska notifikacijom od 5. aprila 1995. godine. Na osnovu čl. 310. Konvencije o pravu mora, SRJ je istom prilikom dala izjavu da kao obalna država zadržava pravo da uređuje režim prolaska stranih brodova teritorijalnim morem. Konvencija ne predviđa pravila o delimitaciji spoljnog pojasa država sa suprotnim obalama ili država čije se obale dodiruju zbog čega je po SRJ bilo neophodno prihvatiti međunarodno običajno pravilo iz čl. 24. st. 3. Ženevske konvencije o teritorijalnom moru i spoljnjem morskom pojasu iz 1958. godine.

u vezi, proizilazi da Protokol ne prati kodifikovano pravilo o povlačenju linije sredine, što ne znači *per se* da to nije pravno dopušteno, s obzirom na dispozitivni karakter odredbi Konvencije. Utvrđujući graničnu liniju od rta Kobila, pravom linijom od 555,6 metara od Prevlake (rta Oštro), pa preko linije koja povezuje rt Oštro – rt Veslo, dve strane očigledno su iskoristile pravo da privremeno urede granicu na moru na drugačiji način od onog konvencionalno prihvaćenog. Ovakav pristup imao je pozitivnu ulogu u deblokiranju spora i režima finansiranja koji će omogućiti normalizaciju života u ovom delu Jadranskog mora nakon ratnih događanja. Zaključivanje Protokola pomoglo je u smanjenju političkih tenzija, jer rukovodstva dve države nisu bila u stanju da pronađu trajna rešenja. Privremeno određivanje granice na Jadranskom moru takođe je značio da Protokol ne prejudicira konačnu odluku o razgraničenju kopnene granice (Kovačević, 2004, 320).³⁵

Moguća međunarodnopravna rešenja za razgraničenje Crne Gore i Hrvatske na Jadranskom moru

Zbog nedostatka fleksibilnosti u međusobnim pregovorima o razgraničenju, svi pokušaji mirnog rešavanja teritorijalnog spora u oblasti poluostrva Prevlaka između Crne Gore i Hrvatske u prethodnom periodu nisu doveli do pozitivnih rešenja. Ove dve države sukcesorke SFRJ ne mogu da izađu iz „začaranog kruga“ dok ne pokažu jasnu političku volju da reše sva otvorena granična pitanja. Mogućnost prevazilaženja graničnih problema postoji, jer opšte međunarodno pravo i pravna praksa poseduju pravila i principe koji bi mogli da nadoknade nedostatke u primeni principa *uti possidetis* u spornom području između dve države. Ova činjenica je od posebnog značaja za njihovo međusobno razgraničenje u Jadranskom moru, gde pre sukcesije SFRJ nisu postojale međurepubličke granice i zbog čega primena principa *uti possidetis* nije moguća. Budući da je na području Prevlake njegova automatska primena osporena od strane Crne Gore, značenje principa *uti possidetis* moralo bi da bude preispitano, ne samo u istorijskom i retrospektivnom smislu, već i u međunarodnopravnom smislu, budući da konačno povlačenje granične

³⁵ Sva rešenja usvojena Protokolom privremena su i ne prejudiciraju konačno rešenje delimitacije koje bi trebalo utvrditi ugovorom o granici. Kad se zna kakva je snaga fakticiteta, privremenost Protokola je u suštini trajna kad se radi o dosad usaglašenim rešenjima. Privremena rešenja mogu imati veoma pozitivnu ulogu, s jedne strane u deblokiranju spora i nalaženju režima koji omogućuje da se život normalizuje, a, s druge strane, u smanjivanju političkih tenzija kad društva nisu još spremna za konačna rešenja.

linije na poluostrvu Prevlaka, predstavlja suštinski preduslov za definisanje pomorskih granica između Crne Gore i Hrvatske. Tim pre, jer se i prema običajnom pravilu sadržanom u članu 2. Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), suverenitet države nad kopnenim delom teritorije proteže na unutrašnje morske vode, teritorijalno more duž obale, a zatim i na vazdušni prostor iznad njega, kao i na morsko dno i podzemlje mora.³⁶

Sledstveno, navedeno pravilo potvrđuje da je suverenitet nad morskim područjima zavisao od suvereniteta nad kopnom, na osnovu čega more i predstavlja njegov akcesorij ili pripadak (*Mare est ejus, cujus est terra*).³⁷ Budući da je odsustvo kompromisa o razgraničenju između Crne Gore i Hrvatske onemogućilo sprovođenje pomenutog kodifikovanog običajnog pravila u Jadranskom moru, biće potrebno prethodno regulisati ovo pitanje da bi se došlo do konačnih rešenja o razgraničenju u Jadranskom moru. Crna Gora i Hrvatska morale bi prvo utvrditi krajnju tačku njihove kopnene granice da bi zatim odredile i početnu tačku za utvrđivanje granica na Jadranskom moru (Dimitrijević, 2004, 312–354).

Ne bi trebalo zaboraviti i da se Protokol zaključen 2002. godine između SRJ i Hrvatske, koji Crna Gora primenjuje na osnovu sukcesije sa SRJ, odnosi samo na područje unutrašnjih voda i teritorijalnog mora i da se ne primenjuje na epikontinentalni pojas, isključivu ekonomsku zonu ili *sui generis* pomorske zone (Caligiuri, 2016, 12–13). Protokol, kao što je već prethodno pomenuto, privremeno reguliše ulaz u Bokokotorski zaliv, koji je, kao i u vreme bivše SFRJ, zatvoren pravom polaznom linijom koja spaja rt Oštro na najjužnijem delu poluostrva Prevlaka sa rtom Veslo u Crnoj Gori, tako da vode unutar zaliva imaju status unutrašnjih voda, dok se širina teritorijalnog mora meri od prave polazne linije koja zatvara zaliv.

Prilikom razmatranja mogućih rešenja za pomorsko razgraničenje, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da je ulaz u Bokokotorski zaliv morsko

³⁶ Konvencija o pravu mora otud daje primat geografskom susedstvu (adjacenciji) u odnosu na princip efektiviteta pri deobi mora. U tom smislu, Konvencija za različite delove mora, morskog dna i podzemlja ustanovljava različite pravne režime, tako da isti predstavljaju sastavne delove državne teritorije (unutrašnje morske vode, teritorijalno more, arhipelaško more), ili oblasti u kojima država ima određena prava (spoljni morski pojas, isključiva ekonomska zona i epikontinentalni pojas), odnosno, koji se nalaze van granica nacionalne jurisdikcije (otvoreno more i međunarodna zona).

³⁷ Za pomorske države ovo pravilo je ujedno polazna osnova od koje polazi međunarodnopravni zahtev za uspostavljanjem državnih granica na moru. Videti: "Beagle Channel Arbitration" (Argentine v. Chile), *International Law Reports*, 1979, 52, 93.

područje Prevlake i Luštice, odnosno rta Oštro i Mirišta, rta Kobila i rta Kabala (Đurov kam) koje su najisturenije tačke te dve susedne geografske formacije. Razmatrajući hipotetički, ako bi obale ove dve kontinentalne formacije pri konačnoj delimitaciji sa Hrvatskom pripale isključivo Crnoj Gori, onda bi Bokokotorski zaliv ispunjavao uslov iz člana 10(1) Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III) koji se odnosi na zalive čije obale pripadaju samo jednoj državi. U tom pogledu, Bokokotorski zaliv ispunjavao bi i drugi uslov iz člana 10(2), ove Konvencije, jer predstavlja „jasno istaknutu uvalu koja zadire u kopno u takvoj srazmeri prema širini svog ulaza da obuhvata vode zatvorene kopnom i da tvori više nego što je obično zavijanje obale. Pritom, takva „uvala jeste zaliv samo ako je njena površina jednaka ili veća od površine polukruga čiji je prečnik linija povučena od jednog do drugog kraja ulaza u uvalu“ (Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983).

U svrhu merenja, odredba člana 10(3) Konvencije precizira da, „površinom uvale smatra se površina obuhvaćena između linije niske vode duž obale uvale i linije povučene između linije niske vode na njenim prirodnim ulaznim tačkama. Gde, zbog prisustva ostrva uvala ima više od jednog ulaza, polukrug se povlači tako da njegov prečnik predstavlja zbir linija koje zatvaraju razne ulaze. Površina ostrva unutar uvale računa se kao deo morske površine uvale“ (Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983).

Prilikom primene pomenute odredbe Konvencije trebalo bi uzeti u obzir prisustvo ostrva Mamula, zbog kojeg Bokokotorski zaliv ima dva prirodna ulaza. Pri međusobnom razgraničenju Crne Gore i Hrvatske, polukrug se može povući tako da njegov prečnik predstavlja zbir linija koje zatvaraju ove ulaze, pri čemu se površina ostrva uključuje u ukupnu površinu zaliva.

Odredba iz člana 10(4) Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III) još precizira da:

„Ako rastojanje između linija niske vode na prirodnim ulazima zaliva nije veće od 24 nautičke milje, može se povući granična linija između ove dve linije niske vode, a vode koje su njome zatvorene smatraju se unutrašnjim morskim vodama“ (Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983).

Budući da rastojanje između linija niske vode na prirodnim ulazima Bokokotorskog zaliva nije veće od 24 nautičke milje, bilo bi moguće povući graničnu liniju koja bi obuhvatila morske površine između ovih linija u pravcu obale, što bi omogućilo Crnoj Gori da ih proglasi svojim unutrašnjim morskim vodama. Pomenuta mogućnost bila bi najpovoljnija

varijanta razgraničenja za Crnu Goru budući da bi takvo rešenje sledilo ono rešenje koje je već postojalo u Zakonu o obalnom moru FNRJ iz 1948. godine, prema kojem je Bokokotorski zaliv pokriven unutrašnjim morskim vodama na takav način da je prava osnovna (polazna) linija povučena direktno između rta Oštro (na poluostrvu Prevlaka) i rta Veslo (na poluostrvu Luštica) (*Službeni list FNRJ*, 1948; *Službeni list SFRJ*, 1965, 1979, 1987. i 1989).³⁸ U tom slučaju, Crna Gora bi, pored pozivanja na odredbe Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), mogla da se poziva i na retroaktivno dejstvo principa *uti possidetis* na kopnenom području Prevlake, što bi iziskivalo i iznošenje relevantnih pravnih, geografskih i istorijskih argumenata (S/2000/95, February 9, 2000).³⁹

³⁸ Pomenuta osnovna linija ostala je polazna osnova za određivanje unutrašnjih morskih voda i u svim kasnijim jugoslovenskim zakonima (iz 1965. i 1987. godine), a njen značaj i danas predstavlja ključnu tačku u definisanju pomorskih granica i režima plovidbe na ulazu u zaliv.

³⁹ U pogledu iznošenja pravno-istorijske argumentacije, Otpisnik poslova stalne misije SRJ pri Ujedinjenim nacijama uputio je 8. februara 2000. godine pismo predsedniku Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u kojem je istakao: „Hrvatska nikada u svojoj istoriji nije vladala poluostrvom Prevlaka i Bokom Kotorskom čiji je ona sastavni deo. Najjužnija tačka na jadranskoj obali srednjovekovne hrvatske države (koja je prestala da postoji 1102. godine), nalazila se između Splita i Omiša. Područje jadranske obale južno od Omiša naselila su srpska plemena u vreme vizantijskog cara Iraklija (610–641. godine nove ere), koja su formirala svoje prve srednjovekovne okruge/države na tom području: Paganiju, Zahumlje, Travuniju, Duklju (Zetu). U IX i X veku teritorija Kneževine Travunije prostirala se na istok od Dubrovnika do Boke Kotorske i obuhvatala je Prevlaku sa rtom Oštro. Od 1038. do 1077. godine Boka Kotorska sa Prevlakom bila je deo Kneževine, a od 1077. godine do 1183. Kraljevine Duklje (Zete). Od 1183. do 1371. godine Boka Kotorska sa Prevlakom kao sastavnim delom bila je deo srpske srednjovekovne države dinastije Nemanjića (Kneževina; Kraljevstvo od 1217. i Carstvo od 1346. godine). Slabljenje Srpskog carstva i uspon autoriteta lokalnog srpskog plemstva doveli su do toga da su od 1360. godine Prevlakom, kao delom Boke Kotorske, vladali lokalni vazali Vojinovići, Altomanovići i Balšići. Od 1377. godine područje je pripadalo srpskoj srednjovekovnoj bosanskoj državi (Kraljevini Bosni). Godine 1420. cela oblast Boke Kotorske pala je pod Mletačku Republiku koja je njome vladala do Kampoforimijskog mira 1797. godine. Od 1797. do 1807. godine Prevlakom je vladala Austrija. Od Tilzitskog mirovnog sporazuma 1807. do 1813. godine Prevlaka je bila deo Ilirskih provincija pod francuskom vlašću. U međuvremenu, u ratnim okolnostima, Prevlakom su kratko vreme vladale Rusija i Engleska (1813) i Crna Gora (od odluke Skupštine u Dobroti o ujedinjenju Crne Gore i Boke od 12. novembra 1814. do odluke Bečkog kongresa 1815. godine kada je Boka Kotorska data Austriji). Nakon stvaranja Banovine Hrvatske (26. avgusta 1939. godine), uspostavljanje njene administrativne granice na području Prevlake ostavljeno je za naknadno preuređenje zemlje, do čega nikada nije došlo. Sam Sporazum iz kojeg je nastala Banovina Hrvatska nikada nije verifikovan u Skupštini Kraljevine Jugoslavije. Tokom Drugog svetskog rata Prevlakom je nezakonito vladala fašistička

S obzirom na aktuelni status granične linije predviđen privremenim Protokolom, konačno razgraničenje bilo bi moguće izvršiti i primenom metode središnje linije. Ovakvo rešenje omogućilo bi Hrvatskoj proširenje teritorijalnog mora do samog ulaza u Bokokotorski zaliv (Pavić, 2011, 261–262).⁴⁰ Od pomenutog rešenja Crna Gora ne bi imala nikakve koristi. U cilju pronalaženja izbalansiranih rešenja koja bi doprinela geostrateškoj bezbednosti regiona, ali i nepovredivosti i stabilnosti državne granice (dela koji je prekludiran principom *uti possidetis*, ali i dela koji još nije definisan), moguće je, pored napred navednih, isticati i druga rešenja.⁴¹ Ako bi se pak

Italija od aprila 1941. do septembra 1943. godine, a od septembra 1943. do novembra 1944. godine nacistička Nemačka. Nakon vojnog poraza Trećeg rajha, Prevlaka je bila deo Jugoslavije i njene sastavne Republike Crne Gore u periodu od 1945. do 1991. godine. Nakon oružanog otcepljenja Socijalističke Republike Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Prevlaka je ostala deo celine Boke Kotorske u Crnoj Gori, odnosno Savezne Republike Jugoslavije. Postoje pravni akti zajedničke države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije doneti na saveznom nivou na osnovu kojih je očigledno da je, u vreme secesije Socijalističke Republike Hrvatske i usvajanja Mišljenja Arbitražne komisije Roberta Badentera, poluostrvo Prevlaka bilo deo Socijalističke Republike Crne Gore, koja je danas jedna od konstitutivnih republika Jugoslavije. Dakle, sa svim pripadajućim objektima i komunikacijama koje ga povezuju sa crnogorskim zaleđem, poluostrvo Prevlaka ima status sastavnog dela Savezne Republike Jugoslavije“.

⁴⁰ Radovan Pavić za navedeno rešenje daje i konkretna uputstva: „Hrvatska mora inzistirati da se kao naravna fizičko-geografska međa Boke kotorske na jugu (ona sjeverna između rta Kobila i rta Đurov kam nije prijeporna) prihvati spojnica rta Oštra u Hrvatskoj i rta Mirište u Crnoj Gori, i to ne samo zbog objektivnih zemljopisnih razloga nego i zato što svaka drugačija međa koja bi se upirala na neku točku jugoistočnije od rta Mirište – posve nepravedno i izričito favorizira Crnu Goru kada se postavlja i sljedeće pitanje razgraničenja, a to je ono o granici hrvatskog i crnogorskog teritorijalnog mora izvan zaljeva Boke kotorske. Naime drugačije postavljena međa (koja povećava akvatorij Boke kotorske), uz načelo primjene *okomice* u razgraničenju teritorijalnih mora obiju država, favorizira Crnu Goru na štetu hrvatskog teritorijalnog mora. Zato Hrvatska mora inzistirati na logičnoj južnoj međi vanjskog zaljeva Boke kotorske, a to je spojnica rta Oštra s rtom Mirište. Hrvatska i tu mora inzistirati na međunarodnom pravu, dakle na uspostavljanju crte sredine (medijan) kao najboljeg, najlogičnijeg i najpravednijeg rješenja koje jasno razgraničuje državne teritorije, ali ne zadire ni u kakve druge plovidbene funkcije, također osigurane međunarodnim pravom“.

⁴¹ Po oceni Međunarodnog suda pravde, kada princip *uti possidetis* postigne cilj u trenutku sticanja nezavisnosti, pretvaranjem administrativnih granica u međunarodne, to ne znači da su iste postale i bezbedne. Kod donošenja sudske odluke u obzir se uzimaju i drugi argumenti poput principa efektiviteta ili postojanja pravnih naslova na kojima se bazira princip *uti possidetis* u momentu sukcesije. Efektivnost državne vlasti na spornom delu teritorije može potvrditi, negirati ili dopuniti pravni osnov. Pri analizi dokaza *rationae temporis* efektivitet se ceni u momentu nastanka države i nakon toga, uz obaveznu ocenu

ostalo pri trenutnom statusu, onda bi graničnu liniju bilo moguće povući po opštem pravilu o razgraničenju teritorijalnog mora država čije se obale graniče bočno, a čije državne granice izbijaju pod ostrim uglom. To bi praktično omogućilo povlačenje prave linije ne u smeru kopnene granice, već od krajnje tačke na kojoj kopnena granica susednih država izbijaja na obali (sada je to rt Kobila ili Konfin) (Novaković, 1996, 561). Time bi se predupredila primena srednje linije za međusobno razgraničenje i mogućnost da se hrvatsko teritorijalno more proteže ispred crnogorske obale, što bi ograničavalo Crnu Goru u vršenju njenih suverenih prava.

U Konvenciji o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III) ne postoji odredba koja bi obvezivala države da povuku pravu liniju paralelnu sa linijom prirodnog ulaza u zaliv što omogućava povlačenje linija spajanjem prikladnih tački na obali i ostrvima (na primer, od ostrva Mamula do rta Mirište).

Prema odredbi člana 15. Konvencije:

„Kad su obale dve države naspram ili se dodiruju, nijedna od te dve države nema pravo, ukoliko se drugačije ne sporazumeju, proširiti svoje teritorijalno more preko srednje linije čija je svaka tačka jednako udaljena od najbližih tačaka na osnovnim linijama od kojih se meri širina teritorijalnih mora svake od te dve države. Ova se odredba, međutim, ne primenjuje tamo gde je zbog istorijskog naslova ili drugih posebnih okolnosti neophodno razgraničiti teritorijalno more dve države na drugačiji način“ (Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983; Evans, 1991, 1–33).⁴²

ponašanja strana u sporu. Videti: „Gulf Fonesca Case“ (El Salvador v. Honduras), *International Court of Justice Reports*, 1992, 388, 586–587.

⁴² Posebne ili specijalne okolnosti iskristalisane su u međunarodnoj praksi pomorske delimitacije. Često se poistovećuju sa značenjem tzv. *relevantnih okolnosti*. Dok su prve u funkciji adaptacije principa ekvidistance, druge navedene okolnosti treba da ukažu na moguće drugačije metode razgraničenja koji bi doveli do pravičnih rezultata. U tom smislu, u praksi se ukazuje na različite faktore koji mogu biti tretirani kao relevantne okolnosti (geografski faktori poput opšte konfiguracije obale, dužine obale, prisustva ostrva koja dovode do efekta „odsecanja“; geološki i geomorfološki faktori kao što su prirodni produžeci obala; socio-ekonomski faktori koji ukazuju na prisustvo i raspodelu prirodnih resursa itd.). U jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde u tom smislu razvijen je „trostepeni postupak“ (*three-step approach*), u kojem se prvo utvrđuje privremena središnja linija razgraničenja, zatim se vrši provera ili indiciranje mogućih metoda delimitacije zbog relevantnih okolnosti, a na kraju se radi test proporcionalnosti kako bi se postigao pravičan rezultat delimitacije. Videti: „Maritime Delimitation in the Black Sea“ (Romania v. Ukraine), Judgment, *International Court of Justice Reports*, 2009, pp. 61, etc.

S obzirom na to da je trenutni režim unutar Bokokotorskog zaliva „zamrznuo“ s jedne strane takozvanu *Zonu*, koja je formalno pod hrvatskom jurisdikcijom, ali sa zajedničkim izvršnim ovlašćenjima sa Crnom Gorom, dok je drugi deo Bokokotorskog zaliva pod isključivom jurisdikcijom Crne Gore, neophodno je poštovati pravilo iz člana 15. Konvencije da, u odsustvu drugačijeg sporazuma, dve strane nemaju pravo da proširuju svoje teritorijalno more izvan srednje linije, što odražava postojeće međunarodno običajno pravilo. To konkretno znači da je krajnja linija do koje treba da ide državna granica, po pravilu, srednja linija gde je svaka tačka podjednako udaljena od najbližih tačaka pravih osnovnih linija od kojih se meri širina teritorijalnih mora (princip ekvidistance). Jasno je otud da srednja linija vodi do spajanja pravih osnovnih linija što, zbog geografske konfiguracije obale može dovesti do promena u pravcu razgraničenja. U međunarodnoj praksi postoje pokušaji da se takve situacije izbegnu smanjenjem broja tačaka gde se granica menja ili broja tačaka od kojih počinju prave osnovne linije koje se koriste za merenje širine teritorijalnog mora (Birnie, 1987, 15–37; Blake, 1987, 111–118; Charney, 1994, 227, etc).

Iz tumačenja drugog dela odredbe člana 15. Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III) proizilazi da je u praksi moguće praviti i određene izuzetke od primene srednje linije, koji se odnose na slučajeve postojanja takozvanih „istorijskih naslova“ ili „drugih posebnih okolnosti“. Ovi slučajevi omogućavaju razgraničenje teritorijalnog mora dve strane na nešto drugačiji način. Naime, prvi izuzetak koji se odnosi na postojanje istorijskih naslova nema neki valjan osnov u međunarodnom pravu, budući da takvi naslovi po pravilu sežu duboko u prošlost i nemaju neku jasnu pravnu snagu. U slučaju da razgraničenje između Crne Gore i Hrvatske bude išlo u pravcu pozivanja na istorijske naslove, svaka od strana morala bi da dokaže da je u ovom delu Jadranskog mora, u vreme pre disolucije SFRJ, postojala njena stvarna i kontinuirana suverena vlast neometana od drugih strana. Drugim rečima, strane bi morale da dokažu da je njihovo efektivno vršenje vlasti bilo prećutno tolerisano i da druge strane nisu isticale bilo kakve prigovore. U predmetnom slučaju, verovatnoća da bi Crna Gora i Hrvatska mogle da dokažu ovako nešto malo je verovatno, budući da je Jadransko more u istorijskom periodu neposredno pre sukcesije SFRJ pravno tretirano kao deo jedinstvene jugoslovenske teritorije na kojoj je SFRJ imala suverenu jurisdikciju i na kojoj je uživala suverena prava. Istovremeno, u administrativnom smislu, Jadransko more je predstavljalo i zbir teritorijalnih nadležnosti svih jugoslovenskih obalnih republika u sklopu jugoslovenske federacije. Ako bi se išlo dalje od toga i ako bi se koristila pravna argumentacija iz ranijih

istorijskih perioda (pre nastanka Jugoslavije), onda bi potencijalni istorijski naslov mogao dobiti značenje „istorijskih granica“ koje se oslanjaju na „stečena prava“ čije bi se postojanje i pravni kontinuitet morao pravno dokazivati. *A contrario*, bilo bi moguće da potencijalni istorijski naslov bude tumačen kao stvarno i efektivno vršenje vlasti na spornom području koje je vremenom dovelo do transformacije faktičkog u pravno stanje (*ex facto jus oritur*) (Jennings, 1963, 23–28; UN Doc. A/CONG.13/1, 1957, 102).⁴³ U odnosu na drugi izuzetak od primene srednje linije, koji se odnose na slučajeve postojanja „drugih posebnih okolnosti“, Crna Gora i Hrvatska morale bi da dokažu da u konkretnom slučaju postoje neke posebno neuobičajene konfiguracije obala, ostrva ili plovnih puteva čije postojanje objektivno ide njima u prilog (YILC, 1956, II, 300, etc.).

Iz međunarodne prakse proizilazi mogućnost da dve države u slučaju bočnog razgraničenja (tzv. *lateralnog razgraničenja*) zaključe poseban sporazum kojim bi regulisale proširenje granice svojih teritorijalnih mora. Crna Gora i Hrvatska mogle bi to učiniti međusobnim pregovorima prvo koristeći metodu ekvidistance, a zatim razmatrajući postojanje svih drugih posebnih okolnosti. Takođe, mogle bi korigovati smer međudržavne granice u pravcu koji bi bio najoptimalniji za obe strane. Dve države imaju mogućnost da koriste i druge metode razgraničenja svojih teritorijalnih mora. Koji metod bi trebalo primeniti može se samo pretpostaviti, ali nije sasvim isključeno da definitivno povlačenje granice prati oštar ugao pod kojim kopnena granica dve zemlje izlazi na obalu Boke Kotorske. Takođe, nije nemoguće da se primeni neka vrsta kombinovanog metoda koji bi omogućio povlačenje vertikalne linije u odnosu na opšti pravac obale, a koja bi bila na jednakoj udaljenosti od najistaknutijih tačaka na obali ili ostrvima (tzv. *perpendikularni metod*) (Gidel, 1934, III, 768–770; La Pradelle, 1928, 18–51, 215–216).⁴⁴

⁴³ Poseban slučaj predstavljaju takozvani „istorijski zalivi“ čije značenje nije utvrđeno kodifikacijama o pravu mora, već je prepušteno običajnom međunarodnom pravu koje je dosta fluktuirajuće u ovoj oblasti. Njihovo postojanje države u konkretnim slučajevima priznaju pomorskim državama ako one ta prava uspeju i da dokažu. Obično se zahteva da države koje pretenduju na istorijske zalive unutar njenih obala moraju da efektivno vrše vlast u dužem vremenskom periodu, te da po tom osnovu postavе i odgovarajuće formalne zahteve koji neće biti osporeni od strane drugih država. Pritom je bitno i da, kao takvi, dodatno ne ometaju međunarodnu plovību. Videti: „Land, Island and Maritime Frontier Case“ (El Salvador v. Honduras; Nicaragua intervening), *International Court of Justice Reports*, 1992, 601.

⁴⁴ Kod razgraničenja Norveške i Švedske u području Grisbadarna, Stalni arbitražni sud je, polazeći od potrebe da se granica utvrdi na nedvosmislen način i uz uvažavanje državnih interesa, u odluci od 23. oktobra 1909. godine, potvrdio da je neophodno

Konačno, nije isključena ni mogućnost zaključenja višenamenskog sporazuma o pomorskim granicama, kojim bi se regulisale granice teritorijalnih mora Crne Gore i Hrvatske, kao i granice njihovih epikontinentalnih pojaseva, isključivih ekonomskih zona i drugih *sui generis* zona. Ovim sporazumom mogla bi biti obuhvaćena i pitanja plovidbe, prava na ribolov, zaštite životne sredine, prava na istraživanje i eksploataciju prirodnih resursa uvođenjem klauzula o ležištu resursa, klauzula o jedinstvu resursa i drugih klauzula kojim se inače regulišu pitanja međusobne saradnje (*Handbook of the Delimitation of Maritime Boundaries*, 2000, 77–84).

Što se tiče bočnog ragraničenja epikontinentalnih pojaseva i isključivih ekonomskih zona Crne Gore i Hrvatske, važno bi bilo pomenuti da od perioda kada su ove dve zemlje bile konstitutivne republike bivše SFRJ linija koja je razgraničavala njihovu suverenu jurisdikciju pratila je liniju azimuta od 231°. Međutim, Hrvatska odbacuje ovu liniju jer tvrdi da je Protokolom o privremenom režimu uz južnu granicu iz 2002. godine uspostavljena linija razgraničenja duž linije azimuta od 206°. U tom smislu, Hrvatska je preduzela ili odobrila niz jednostranih akata i aktivnosti u pomorskom području Jadranskog mora južno od linije azimuta od 231°. Da bi se izbegle štetne posledice od ovakvih jednostranih akata, koji, istina, ne doprinose postizanju efikasnog i održivog rešenja za međusobno razgraničenje na Jadranskom moru, dve strane bi morale uvažiti odredbe iz članova 74. i 83. Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III). Njima se predviđaju jednaka rešenja za razgraničenje isključive ekonomske zone i epikontinentalnih pojasa (Rudolf, 1985;1988; Kreća, 1990; 23–30; Bugarčić, 2011, 43–53).⁴⁵

liniju razgraničenja povući vertikalno na opšti smer obale. Videti: *American Journal of International Law*, 23(S5), 1929, 275. U slučaju razgraničenja između Danske i Norveške u oblasti između Grenlanda i Jan Majena, Međunarodni sud pravde odbio je primenu perpendikularnog metoda čiju je primenu zahtevala Danska, ali i striktnu primenu linije sredine koju je tražila Norveška. Iako je Sud u razmatranju predmeta spora krenuo od linije sredine, istu je korigovao pomerivši je na istok, bliže vulkanskom i nenaseljenom ostrvu Jan Majen. To je opravdao relevantnim okolnostima koje proizilaze iz nesrazmerne dužine obala strana u sporu. Videti: "Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen" (Denmark v. Norway), Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1993, 38.

⁴⁵ Treba naglasiti da se, za razliku od prava na epikontinentalnom pojasu koja postoje *ipso facto* i *ab initio*, i koja se pružaju sve do spoljne ivice kontinentalnog ruba ili do udaljenosti od 200 nautičkih milja, prava na isključivu ekonomsku zonu (EEZ) uspostavljaju proglašavanjem od strane dotičnih država do granice od 200 milja od polaznih linija za merenje širine teritorijalnog mora. Dok u epikontinentalnom pojasu države vrše suverena prava radi iskorišćavanja i istraživanja morskog dna i podzemlja, u EEZ države imaju

Tako, u stavu 1. članova 74. i 83. navodi se da: „Razgraničenje isključive ekonomske zone (odnosno epikontinentalnog pojasa), između država sa suprotnim obalama ili obalama koje se dodiruju vrši se sporazumom na osnovu međunarodnog prava, kako je navedeno u članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde, kako bi se postiglo pravično rešenje“.

U stavu 2. navedenih članova još se utvrđuje da „ako se sporazum ne može postići u razumnom roku, dotične države pribegavaju postupcima predviđenim u delu XV Konvencije“, što *inter alia* uključuje postupke pred Međunarodnim sudom pravde, Međunarodnim tribunalom za pravo mora ili *ad hoc* arbitražom.

U stavu 3. članova 74. i 83. Konvencije navodi se i da do postizanja sporazuma kako je predviđeno u stavu 1, dotične države imaju mogućnost da „u duhu razumevanja i saradnje, učine sve napore da zakluče privremene aranžmane praktične prirode, te da tokom ovog prelaznog perioda, ne ugroze ili ometu postizanje konačnog sporazuma“. Pritom, „privremeni aranžmani ne mogu prejudicirati konačno razgraničenje“.

U stavu 4, navodi navedenih članova Konvencije, još se propisuje da „kada između strana postoji sporazum na snazi, razgraničenje isključive ekonomske zone (odnosno epikontinentalnog pojasa) uređuje se u skladu sa odredbama tog sporazuma“ (Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1983).

Budući da konačni sporazum o razgraničenju ovih morskih pojaseva nije postignut (niti bilo kakav privremeni sporazum koji bi regulisao pravac granične linije), razgraničenje će zahtevati primenu pravila i principa opšteg međunarodnog prava i prava mora. S obzirom na to da podela pomorskog prostora uvek ima međunarodnopravni aspekt, razgraničenje između Crne Gore i Hrvatske ne može zavisiti isključivo od njihove volje ili od njihovog unutrašnjeg prava. Da bi se postiglo pravično rešenje, strane moraju koristiti sve relevantne kriterijume kao što su princip prirodnog produžetka/ nezadiranja, princip proporcionalnosti, kao i druga relevantna pravila. Suprotno delovanje ne bi doprinelo postizanju pravičnih rešenja o razgraničenju na Jadranskom moru, što bi svakako uticalo na udaljavanje ovih susednih država od jedinstvenih bezbednosnih interesa uključenih u njihove članske obaveze u NATO-u, što *per se* otvara prostor za dalja međusobna neslaganja i politička trvenja.

suverena prava da istražuju i iskorišćavaju, da se brinu o očuvanju i upravljanju živim i neživim prirodnim bogatstvima mora, dna i podzemlja, te da vrše i druge delatnosti propisane Konvencijom. U pogledu njihove međunarodnopravne delimitacije, međunarodna praksa potvrđuje da je EEZ praktično pokrila epikontinentalni pojas, jer se radi o suštinski istim i preklapajućim zonama.

Posledice jednostranih akata o razgraničenju

Odluka Hrvatske o proširenju jurisdikcije na Jadranskom moru usvojena je 3. oktobra 2003. godine (*Narodne novine Republike Hrvatske*, 2003). Odlukom hrvatskog Sabora proglašen je Zaštićeni ribolovno-ekološki pojas (ZERP), čija granica, u odnosu na teritorijalno more Crne Gore, ide od spoljne granice teritorijalnog mora u pravcu privremene linije razgraničenja prema Protokolu iz 2002. godine. Prema ZERP-u živi prirodni resursi u vodama van spoljne granice teritorijalnog mora mogu se istraživati, eksploatisati, čuvati i upravljati. Prigovori Evropske unije izazvali su kašnjenja u sprovođenju ove Odluke, koja je više puta menjana (*Narodne novine Republike Hrvatske*, 2003, 2004, 2006 i 2008; Barić Punda, 2007, 177–198).⁴⁶ Crna Gora nije prihvatila Odluku Hrvatske o uspostavljanju ZERP-a, smatrajući da Hrvatska nema pravo da jednostrano definiše spoljnu granicu svoje jurisdikcije izvan linije utvrđene Protokolom iz 2002. godine koja razgraničava samo njihova teritorijalna mora na privremenoj osnovi. Sledstveno, ona je smatrala da nije dužna da poštuje spoljnu granicu ZERP-a (koja je određena nizom koordinata koje je Hrvatska podnela Ujedinjenim nacijama 2. septembra 2005. godine). Budući da Protokol predviđa „neprihvatljivost jednostranih akata“, Crna Gora je podnela protestnu notu Vladi Hrvatske 15. oktobra 2003. godine. U tom smislu, ona je smatrala da jednostrano proglašenje ZERP-a od strane Hrvatske predstavlja kršenje međunarodnog prava, koje zabranjuje jednostrano prisvajanje epikontinentalnog pojasa, isključive ekonomske zone ili druge zone njene funkcionalne jurisdikcije. Ovakav zaključak proizašao je iz činjenice prema kojoj između nje i Hrvatske nije postojao nikakav sporazum, niti sudska odluka doneta na osnovu međunarodnog prava kojima bi se ovo pitanje prethodno regulisalo.

Godinu dana nakon sticanja nezavisnosti, 21. maja 2006. godine, Crna Gora je usvojila Zakon o moru kojim se utvrđuju pravila za teritorijalne vode van privremene granične linije (*Službeni list Crne Gore*, 2007 i 2008).⁴⁷

⁴⁶ Hrvatska je donela novu Odluku 3. juna 2004. godine kojom se odlaže primena režima ZERP-a, za države članice EU sve do zaključenja međusobnog ugovora o ribarstvu. Ova Odluka doživela je izmene i dopune 2006. godine. Primena ZERP-a na ribarske brodove iz EU počela je momentalno (bez zaključenja ugovora sa EU), 1. januara 2008. godine, da bi bila suspendovana 14. marta 2008. godine. Kada je Hrvatska postala punopravna članica EU, 1. jula 2013. godine, prostor ZERP-a, u pravnom smislu, automatski je postao deo zajedničkih voda EU pod režimom Zajedničke ribarske politike (ZRP). Zanimljivo je da je ZERP bio inkorporiran u Pomorski zakonik Republike Hrvatske iz 2004. godine i u njegove novele iz 2008. godine.

⁴⁷ U članu 14. Zakona o moru propisano je sledeće: „Teritorijalno more Crne Gore je morski pojas širok 12 nautičkih milja, računajući od osnovne linije u smjeru mora. U teritorijalnom moru, u cilju održivog razvoja i valorizacije prirodnih resursa morskog

Zakonom u članu 12. propisuje se da: „Do konačnog rješenja razgraničenja na moru između Crne Gore i Republike Hrvatske u cjelosti se primjenjuju odredbe Protokola i aneksi Protokola o privremenom režimu na Prevlaci, potpisani između bivše SRJ i Republike Hrvatske“ (*Ibid*).

Zanimljivo je da je ovim Zakonom Crna Gora definisala i svoj epikontinentalni pojas koji, prema članu 36, obuhvata, „morsko dno i podmorje iza spoljne granice teritorijalnog mora u pravcu otvorenog mora do granica epikontinentalnog pojasa sa susednim zemljama, utvrđenih međunarodnim sporazumima“. Crna Gora je na ovaj način planirala da ostvari svoja suverena prava da istražuje i eksploatiše prirodne resurse u tom delu Jadranskog mora. Kao što je prethodno pomenuto, u vreme SFRJ linija koja je razdvajala jurisdikcije Hrvatske i Crne Gore išla je duž linije azimuta od 231°, zbog čega je Crna Gora zauzela stav da bi pomenuta linija trebalo da se koristi za bočno razgraničenje njihovih epikontinentalnih pojaseva. Kako je u članu 26. Zakona utvrđeno da Skupština Crne Gore ima mogućnost jednostranog proglašenja isključive ekonomske zone „ceneći saradnju sa zemljama koje imaju suverenitet nad delovima Jadranskog mora“, u tom smislu, njena isključiva ekonomska zona obuhvatila je morske prostore „od spoljne granice teritorijalnog mora u pravcu otvorenog mora do njene spoljne granice utvrđene sporazumom, na osnovu međunarodnog prava, a sa zemljama čije su obale suprotne ili se dodiruju“ (*Ibid*). U ovoj zoni Crna Gora je u skladu sa odredbom člana 27. pomenutog Zakona, nameravala da ostvari svoja suverena prava da istražuje, eksploatiše, čuva i upravlja živim i neživim prirodnim resursima, da proizvodi energiju koristeći more, morske struje i vetrove.

Međutim, valja zapaziti da iako su pomenuta pravna rešenja jednostrano usvojena od strane nadležnih organa Hrvatske i Crne Gore, ista nisu mogla da utiču na odluku o konačnom razgraničenju. Jednostrana

i kopnenog dijela obalnog područja, primjenjuju se mehanizmi integralnog upravljanja obalnim područjem. Osnovnu liniju teritorijalnog mora čine: 1) linije niske vode duž obale kopna i ostrva; 2) prave linije koje zatvaraju ulaze u zalive; 3) prave linije koje spajaju tačke na obali kopna i na obali ostrva: Najduži vrh Ade Bojane – Hrid Đeran; Hrid Đeran – Hrid V. Kamen; Hrid V. Kamen – Rt Mendra; Rt Mendra – Rt Platamuni; Rt Platamuni – Rt Veslo; Rt Veslo – do tačke koja se nalazi na razdaljini tri kabla od Rta Oštra na spojnici Rt Oštra – Rt Veslo; Tačka koja se nalazi na razdaljini tri kabla od Rta Oštra na spojnici Rt Oštra na Rt Veslo do Rta Konfin. Osnovne linije su ucrtane u pomorskoj karti koju izdaje organ nadležan za hidrografsku djelatnost. Pri određivanju osnovne linije teritorijalnog mora, dijelom obale smatraće se i najisturenije stalne lučke građevine koje su sastavni dio lučkog sistema.“ U članu 15. definiše se spoljna granica teritorijalnog mora tako da je to „linija čija je svaka tačka udaljena 12 nautičkih milja od najbliže tačke osnovne linije“.

rešenja su u međusobnim odnosima dovela do dodatnih političkih tenzija, što nije bilo u skladu sa Konvencijom o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), koja propisuje obavezu saradnje država u poluzatvorenim morima (član 103). Na odnose Crne Gore i Hrvatske značajno je uticalo i odsustvo sporazuma o razgraničenju epikontinentalnih pojaseva. Ovo pitanje postalo je posebno aktuelno nakon što je Vlada Crne Gore, 3. marta 2011. godine, donela Odluku o određivanju blokova za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, čije bočne granice prema Hrvatskoj značajno odstupaju od linije koja razgraničava pomorska područja dve zemlje prema odredbama Protokola o privremenom režimu uz južnu granicu (*Službeni list Crne Gore*, 2011). Hrvatska je, naime, smatrala da je Crna Gora ovim aktom nezakonito pomerila liniju razgraničenja utvrđenu Protokolom, koja ide duž azimuta od 206°. S druge strane, Crna Gora je tvrdila da je linija razgraničenja nasleđena iz vremena SFRJ i da se proteže duž linije azimuta od 231°. Pošto je Crna Gora ovom akcijom povećala svoj pomorski prostor za skoro 2.020 km² (128 km² teritorijalnog mora i 1.892 km² morskog prostora van granice teritorijalnog mora do linije razgraničenja epikontinentalnog pojasa prema Sporazumu između SFRJ i Italije iz 1968. godine), Hrvatska je 2011. godine uputila protestnu notu u kojoj je zatražila ispravljanje ovih nepravilnosti. Vlada Crne Gore je 30. oktobra 2014. godine, donela Odluku o izmeni Odluke o određivanju blokova za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika (*Službeni list Crne Gore*, 2014). Iako je ovom Odlukom Crna Gora učinila određene ustupke smanjujući površinu svog teritorijalnog mora za 128 km² i odustajući od ranije raspisanog tendera za dodelu koncesije za eksploataciju nalazišta gasa i nafte, ona je ostala pri ranijoj liniji razgraničenja koja se proteže duž azimuta od 231° (Barić Punda & Filipović, 2015, 74).

Tokom 2014. godine Vlada Hrvatske objavila je javni tender za izdavanje dozvola za istraživanje i eksploataciju ugljovodonika u Jadranu, kojim je odredila 29 istražnih područja. Iako je Hrvatska proglasila da pravac bočne granice prema Crnoj Gori ostaje isti kao i iz Protokola o privremenom režimu uz južnu granicu, odnosno da se proteže duž linije razgraničenja koja ide duž azimuta od 206°, dala je nekim stranim zakupcima pravo da istražuju i eksploatišu ugljovodonike u blokovima 23, 26, 27, 28 Jadranskog mora, koji se nalaze u pomorskom području na koje Crna Gora polaže pravo. Ovo je dodatno otežalo situaciju između strana, te je Crna Gora, preko svoje stalne misije pri Ujedinjenim nacijama, najpre 1. decembra 2014. godine uputila zvaničnu protestnu notu Odeljenju za okeanska pitanja i pravo mora Ujedinjenih nacija, da bi potom 18. maja 2015. godine, uputila protestnu notu i generalnom sekretaru UN

kao depozitaru Konvencije UN o pravu mora (Communication from the Government of Montenegro, 2014, 2015).⁴⁸

U protestnim notama Crna Gora je upozorila da je Hrvatska prekršila Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu i odredbe Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), davanjem jednostranog odobrenja seizmičkih istraživanja i licenci za istraživanje i eksploataciju ugljovodonika u blokovima koji pripadaju Crnoj Gori. Ona se usporotivila i u zaključivanju koncesionih ugovora za istraživanje i eksploataciju ugljovodonika na spornim područjima blokova koji su obuhvatali oko 1800 km² morskog prostora (epikontinentalnog pojasa), koje ona smatra predmetom budućeg razgraničenja. Podsećajući da je počev od 2003. godine slala brojne note Vladi Hrvatske, zatim UN i konačno svim uključenim i zainteresovanim kompanijama (između ostalog, Marathon Oil Netherlands/OMV, Marathon Oil Netherlands ONE.BV i OMV Croatia), Crna Gora je izrazila oštar protest zbog odluke Hrvatske o jednostranom proširenju jurisdikcije na području Jadranskog mora južno od linije azimuta od 231°, na kojem ima dugogodišnja suverena prava još od vremena kada je bila republika u sastavu SFRJ. Apostrofirajući da su istraživački blokovi 23, 26, 27, 28 u doba SFRJ bili razdvojeni linijom azimuta od 231°, Crna Gora je insistirala da se i dalje poštuje ova linija, budući da su je dve države sukcesorke nasledile nakon sukcesije SFRJ. Ona se formalno pozvala i na odredbe članova 74(3) i 83(3) Konvencije o pravu mora (UNCLOS III), kojima se obavezuju države da se u spornim oblastima uzdrže od poteza koji mogu ugroziti ili ometati postizanje konačnog sporazuma o razgraničenju. Pošto strane u sporu nisu postigle nikakav privremeni obostrano prihvatljiv sporazum kojim bi drugačije definisale ovu situaciju, Crna Gora je naglasila da bi sporno pitanje trebalo

⁴⁸ Crna Gora je svojim protestnim saopštenjima istakla da je došla do saznanja da je norveška kompanija „Spektrum“ sprovedla geološko-seizmička istraživanja u spornom području jadranskog dna južno od azimuta od 231° od septembra 2013. do januara 2014. godine. Pritom, ni Republika Hrvatska kao naručilac istraživanja, ni „Spektrum“ kao ugovorna kompanija, nisu obavestili Crnu Goru o tim aktivnostima. Crna Gora, u datim okolnostima, koristi svoje pravo na osnovu odgovarajućih odredbi UNCLOS-a, da obavesti da je izrazila žaljenje i uložila zvanični protest Republici Hrvatskoj zbog ovog jednostranog čina, i o tome obavestila Vladu Norveške i norvešku kompaniju „Spektrum“, koja je preduzela gore navedena istraživanja. Istovremeno, Crna Gora je naglasila da se ovim činom krši međunarodno pravo i Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu zbog čega obaveštava Ujedinjene nacije da je od Hrvatske i norveške kompanije zatraženo da dostave originale seizmičkih snimaka sa obrađenim i interpretiranim podacima koji se odnose na područje južno od azimuta 231°, koji su dati potencijalnim koncesionarima putem hrvatske nacionalne „baze podataka“ bez njenog pristanka.

rešiti pred Međunarodnim sudom pravde, što je inače i dogovoreno u njihovim ranijim pregovorima (Report on the Obligations of States under Articles 74(3) and 83(3) of UNCLOS in respect of Undelimited Maritime Areas, 2016, 82–83).

I pored navedenih protesta Crne Gore, Hrvatska nije odustala od dodele licenci za istraživanje i eksploataciju ugljovodonika u spornim pomorskim blokovima. Međutim, konzorcijum Marathon Oil Netherlands/OMV povukao se iz projekta istraživanja i eksploatacije nafte i gasa, a kao ključni razlog naveden je nerešeni granični spor između Crne Gore i Hrvatske (*Balkan Insight*, 2015).

Zaključna razmatranja

Iz napred navedene analize može se zaključiti da određene preporuke i principi koje je iznela Arbitražna komisija Mirovne konferencije EEZ (tzv. *Badenterova arbitražna komisija*) u svojim mišljenjima nisu bili do kraja primenjivi na slučaj sukcesije SFRJ. Taj zaključak naročito važi za primenu principa *uti possidetis juris*, koji je prvobitno priznat i prihvaćen prilikom rešavanja problema dekolonizacije, a kojeg je, u preteranoj pravnoj doslednosti, ali bez potpunog i valjanog pravnog tumačenja jurisprudencije Međunarodnog suda pravde preporučila Arbitražna komisija, bez sagledavanja bitne činjenice da je SFRJ bila stari subjekt međunarodnog prava i jedna od država osnivača Ujedinjenih nacija. U tom smislu, iz analize proizilazi da iako je Arbitražna komisija svojim mišljenjima o primeni principa *uti possidetis* doprinela procesu političke stabilizacije, to jest, „zamrzavanja“ postojećeg teritorijalnog stanja u momentu sticanja nezavisnosti bivših jugoslovenskih republika, ona nije uspeła definitivno da reši sva otvorena granična pitanja koja su ostala da do danas optererećuju međusobne odnose država sukcesorki SFRJ. Jedno od takvih pitanja jeste i razgraničenje na Prevlaci između Crne Gore i Hrvatske.

Hrvatska je nakon disolucije SFRJ nasledila Prevlaku i celu Dubrovačku oblast, linijom razgraničenja sa Crnom Gorom koja je faktički pratila administrativno-teritorijalnu podelu predratne Kraljevine Jugoslavije i granicu tzv. Banovine Hrvatske. Budući da su u posleratnoj socijalističkoj Jugoslaviji administrativne granice bile isključivo u funkciji distribucije administrativno-teritorijalnih nadležnosti republika o kojima su odluke donesene na visokom političkom nivou, ali ne i od strane konstitucionalno nadležnih organa federacije, one su pod dejstvom principa *uti possidetis*, nakon disolucije SFRJ, *via facti* pretvorena u međudržavne granice.

Zbog navedene činjenice, kopnena granica između Hrvatske i Crne Gore na Prevlaci nije bila pravno prihvatljiva za Crnu Goru. Ovo, ne samo zbog toga što je ta administrativna linija uspostavljena na pravno manjkav način, već takođe i zbog činjenice što se administrativna linija pružala duž područja koje je od nastanka socijalističke Jugoslavije imalo poseban strateški značaj i kojim je efektivno upravljala i raspolagala JNA. Prepuštanje Prevlake i rta Oštro Hrvatskoj, otud bi za Crnu Goru značilo ugrožavanje njene bezbednosti i suvereniteta, jer bi time Hrvatskoj bilo prepušteno da kontroliše jedini pomorski ulaz u njenu najveću pomorsku luku. Da bi zaštitila svoje geopolitičke interese, Crna Gora je u prethodnom periodu insistirala na teritorijalnoj celovitosti Bokotorskog zaliva koji predstavlja nedeljivu geografsku i ambijentalnu celinu. Granica na Jadranskom moru, prema njenom shvatanju, ne bi se smela povući na način da preseca sam ulaz u ovaj zaliv, a na čemu Hrvatska insistira pozivajući se na odredbe Konvencije o pravu mora iz 1982 (UNCLOS III) i princip *uti possidetis* kojim ona potvrđuje svoj „državno-istorijski kontinuitet“ u pogledu kopnene granice na Prevlaci, negirajući bilo kakvu mogućnost promene provizorne granične linije iz vremena dok je bila u sastavu Jugoslavije.

Zbog nedostatka fleksibilnosti u međusobnim pregovorima o razgraničenju, svi pokušaji mirnog rešavanja teritorijalnog spora u oblasti poluostrva Prevlaka između Crne Gore i Hrvatske u prethodnom periodu nisu doveli do pozitivnih rešenja. Ove dve države sukcesorke SFRJ ne mogu da izađu iz „začaranog kruga“ dok ne pokažu jasnu političku volju da reše sva otvorena granična pitanja. Mogućnost prevazilaženja ovog graničnog problema ipak postoji, jer opšte međunarodno pravo i pravna praksa poseduju pravila i principe o delimitaciji koji bi mogli da nadoknade nedostatke principa *uti possidetis* kojeg je u svojim mišljenjima apostrofirala Badenterova arbitražna komisija, a čiju primenu u spornom području nije bilo moguće sprovesti po automatizmu. Ova okolnost je od posebnog značaja i za razgraničenje dve države na Jadranskom moru, gde pre sukcesije SFRJ nisu postojale međurepubličke granice i zbog čega primena principa *uti possidetis* nije bila moguća. Budući da je na području Prevlake njegova automatska primena osporena od strane Crne Gore, značenje principa *uti possidetis* moralo bi biti pravno preispitano, budući da konačno povlačenje granične linije na poluostrvu Prevlaka predstavlja suštinski preduslov za definisanje državnih granica na Jadranskom moru.

Na osnovu dosadašnje studije proizilazi da su dve zemlje potvrdile dobru volju da mirnim putem reše svoja otvorena granična pitanja. Naime, uprkos donošenju mnogobrojnih jednostranih akata, one su sklopile Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu 10. decembra 2002.

godine, koji je zaključen u svrhu pronalaženja konačnog rešenja za identifikaciju zajedničke državne granice na Jadranskom moru. Ova okolnost je od velikog značaja za očuvanje mira i bezbednosti u ovom regionu, na šta inače ukazuje i činjenica da su početkom 2008. godine Crna Gora i Hrvatska započele pregovore o usaglašavanju teksta sporazuma o upućivanju teritorijalnog spora Međunarodnom sudu pravde u Hagu. U tu svrhu, 27. marta 2008. godine formirana je međuvladina Komisija za utvrđivanje i razgraničenje državne granice, a kojom predsedavaju ministarstva spoljnih poslova obe zemlje (*Službeni list Crne Gore*, 2008; BETA News, 2008).⁴⁹ Iako se Komisija sastajala u više navrata, poslednjih godina došlo je do zastoja u njenom radu zbog zaoštavanja spora o međusobnom razgraničenju na poluostrvu Prevlaka. Sledstveno tome, nije bilo moguće ni inicirati postizanje konačnih rešenja u pogledu delimitacije njihovih teritorijalnih mora, isključivih ekonomskih zona i epikontinentalnih pojaseva na Jadranskom moru.

Kako bi se postigao izvestan napredak, ove dve države bi, kao strane Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), morale da pokažu veću spremnost da reše sva otvorena granična pitanja. U slučaju daljeg odlaganja, pretpristupni pregovori između Crne Gore i EU mogli bi zapasti u „ćorsokak“. Naime, iako EU zadržava neutralan stav o samom razgraničenju na Jadranskom moru, ona zahteva da države kandidati reše sve bilateralne sporove pre stupanja u članstvo. Rešavanje ovog pitanja ključno je za planirani proces evrointegracija Crne Gore i ona, kao kandidat za članstvo u EU, trebalo bi da posveti posebnu pažnju ovom pitanju budući da Hrvatska⁵⁰ kao članica EU ima pravo veta u procesu pristupanja novih članica. Kompromis sa Hrvatskom stoga predstavlja jedini način da se regulišu sva otvorena granična pitanja (na kopnu i na Jadranskom moru), a u skladu sa pravilima i principima međunarodnog prava (Bickl, 2021, 304).

U tom smislu, kompromisno rešenje graničnog spora pretpostavlja mogućnost sporazumnih ispravki granične linije na kopnu, uz transpoziciju određenih odredaba Protokola o privremenom režimu duž južne granice i njihovu eventualnu modifikaciju kroz zaključenje sporazuma o razgraničenju u kojem bi se jasno navele koordinate graničnih linija koje

⁴⁹ Prvobitna ideja da se teritorijalni spor iznese pred Međunarodni sud pravde nastala je na sastanku hrvatskog premijera Iva Sanadera i crnogorskog premijera Mila Đukanovića u martu 2008. godine.

⁵⁰ Hrvatska je svoju poziciju prema Crnoj Gori zbog otvorenih pitanja među kojima je i međusobna delimitacija demonstrirala kroz nedavnu blokadu zatvaranja Poglavlja 14 (Saobraćajna politika) i Poglavlja 31 (Spoljna, bezbednosna i odbrambena politika).

razdvajaju teritorijalna mora, Crne Gore i Hrvatske, kao njihove epikontinentalne pojaseve, isključive ekonomske zone i druge *sui generis* zone, vodeći pri tome računa o prirodnoj konfiguraciji Bokokotorskog zaliva i održanju funkcionalnosti pomorskog saobraćaja, bezbednosti plovidbe i upravljanja pomorskim resursima. Takođe, kompromisno rešenje pretpostavlja i regulisanje svih drugih otvorenih pitanja vezanih za određene delove Jadranskog mora kroz zaključenje višenamenskog sporazuma koji bi obuhvatao pitanja plovidbe, prava na ribolov, zaštite životne sredine, prava na istraživanje i eksploataciju prirodnih resursa uvođenjem klauzula o ležištu resursa, klauzula o jedinstvu resursa i drugih klauzula kojim se regulišu pitanja međusobne saradnje.

Budući da dve strane imaju preklapajuće teritorijalne zahteve nad morskim dnom i podzemljem bogatim naftom ili gasom, strane imaju i mogućnost da, koristeći se primerima dobre međunarodne prakse, uspostave zajedničku razvojnu zonu ili hibridni režim upravljanja prirodnim resursima prebacujući teret teritorijalnog spora na zajedničko sticanje profita i ostvarivanje ekonomske dobiti (Deng, 2023, 123, etc; Agbu & Akpan, 2023, 1–15).⁵¹

U svakom slučaju, Crna Gora i Hrvatska imaju mogućnost da, pozivajući se na član 279. Poglavlja XV Konvencije o pravu mora iz 1982. godine (UNCLOS III), primene neka od mirnih sredstva rešavanja teritorijalnih sporova navedenih u članu 33. Povelje UN (kroz pregovore, pružanje dobrih usluga, posredovanje, istragu, pomirenje, arbitražu ili sudsko rešavanje spora u postupku pred Međunarodnim tribunalom za pravo mora ili Međunarodnim sudom pravde). To naravno ne isključuje i druga moguća sredstva u vezi primene i tumačenja ove Konvencije shodno odredbi iz člana 280. Pritom, u cilju postizanja pravičnih rešenja razgraničenja isključivih ekonomskih zona i epikontinentalnih pojaseva, Crna Gora i Hrvatska mogu primeniti i odredbe iz članova 74(1) i 83(1) Konvencije kako bi postigle sporazum utemeljen na međunarodnom

⁵¹ Kada je Istočni Timor stekao nezavisnost 2002. godine, nasledio je nerešen problem pomorske granice sa Australijom. Područje između dve zemlje poznato kao *Timor Gap* izuzetno je bogato naftom i prirodnim gasom. Budući da rešenje o delimitaciji nije bilo moguće lako postići, dve strane su zaključile sporazum o zajedničkoj razvojnoj zoni uspostavivši istovremeno hibridni režim upravljanja naftnim izvorima. Konačno, ovaj privremeni hibridni režim do postizanja trajnog rešenja o pomorskoj delimitaciji, omogućio je Istočnom Timoru da zaradi milijarde dolara i stabilizuje svoju ekonomiju, dok je Australiji obezbedio energetska sigurnost. Slično rešenje primenjeno je i u slučaju teritorijalnog spora u Gvinejskom zalivu između Nigerije i Sao Tome i Principe.

pravu, a kako je to bliže izloženo u članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde u Hagu (Degan, 1989, 113).⁵²

Bibliografija

- Agbu, Andrew David, Akpan, Ben Jones. 2023. "Legal appraisal of the Nigeria And Sao-Tome and Principe Joint Development Zone Agreement". *Cavendish Univeristy Law Journal*, 3, 1-15.
- Antonopoulos, Constantine. 1996. "The Principle of Utī Possidetis Iuris in International Law". *Revue Hellénique de Droit International*, 49 (1), 83, etc.
- Barić Punda, Vesna, Filipović, Valerija. 2015. „Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu s posebnim osvrutom na odluke Vlada Republike Hrvatske i Crne Gore o istraživanju i eksploataciji ugljikovodika u Jadranu“. *Poredbeno pomorsko pravo*, 54 (69), 74.
- Barić Punda, Vesna. 2007. „Zaštićeni ekološko ribolovni pojas Republike Hrvatske i međunarodno pravo mora“. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Mostaru*. 17, 177-198.

⁵² U tom smislu valja se podsetiti stava kojeg je zauzeo Međunarodni sud pravde u sporu koji se ticao delimitacije epikontinentalnog pojasa u Severnom moru, kada su SR Nemačka, s jedne strane, i Holandija i Danska, s druge strane, na osnovu specijalnih sporazuma zatražile od Suda da uvrđi principe i pravila međunarodnog prava primenjiva na ranije utvrđene granične linije. Tom prilikom, Međunarodni sud pravde istakao je da strane imaju obavezu da uđu u pregovore sa stvarnim ciljem da se postigne sporazum, a ne da svaka od njih insistira na svojoj poziciji bez razmišljanja da istu promeni. Takođe, strane imaju obavezu da deluju na način da principi pravičnosti budu primenjeni, što ne isključuje primenu principa središnje linije (metoda ekvidistance), kao i drugih metoda. Pritom, Sud je zaključio da upotreba ekvidistance kao metoda delimitacije nije obavezan između strana u svakom slučaju. Delimitacija treba da se izvrši u skladu sa principima pravičnosti i uz uzimanje u obzir svih relevantnih okolnosti. Pozivanje na principe pravičnosti (budući da se odbija postojanje obaveznih metoda delimitacije), ukazuje pre na autonomnu pravičnost (pravičnu delimitaciju kao krajnji cilj), nego na korektivnu pravičnost (u okviru prava koje valja izmeniti shodno posebnim okolnostima). U slučaju da delimitacijom dođe do preklapanja zahteva, pomorske oblasti treba da budu podeljene između strana u dogovornim proporcijama, a u odsustvu sporazuma, jednako, osim ukoliko se ne dogovore o režimu zajedničke jurisdikcije, korišćenja ili eksploatacije. Tokom pregovora, strane treba da uzmu u obzir činjenice koje *inter alia*, uključuju opštu konfiguraciju obala, kao i prisustvo bilo koje specijalne ili neuobičajene karakteristike u meri u kojoj se to može lako prikazati, fizičku i geološku strukturu i prirodne resurse epikontinentalnog pojasa, kao i stepen proporcionalnosti između pojasa koji pripada svakoj od država, dužinu obale merene u opštem pravcu obale, uz uvažavanje stvarnih ili očekivanih efekata drugih delimitacija epikontinentalnog pojasa u istoj oblasti. Videti: "North Sea Continental Shelf Cases" (Federal Republic of Germany v. Denmark, Federal Republic of Germany v. Netherlands), *International Court of Justice Reports*, 1969, paras. 81, 85, 101.

- Bickl, Thomas. 2021. *The Border Dispute Between Croatia and Slovenia – The Stages of a Protracted Conflict and Its Implications for EU Enlargement*. Springer, Cham.
- Birnie, Patricia, 1987. "Delimitation of Maritime Boundaries: Emergent Legal Principles and Problems" In: *Maritime Boundaries and Ocean Resources*, G. Blake (ed.). Croom Helm, London, 15–37.
- Blake, Gerald. 1987. "Mediterranean Micro-Territorial Disputes and Maritime Boundary Delimitation". In: *Il regime giuridico internazionale del Mare Mediterraneo: atti del Convegno internazionale (Castelgandolfo, 18–19 ottobre 1985)*, Umberto Leanza (ed.), A. Giuffrè Editore, Milano, 111–118.
- Boban, Ljubo. 1993. *Hrvatske granice 1918–1993*. Školska knjiga, HAZU, Zagreb.
- Brownlie, Ian. 1998. *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford.
- Bugarčić, Bojan. 2011. *Doprinos Međunarodnog suda pravde i arbitražnih tribunala razvoju pravila delimitacije u pravu mora*. Pravni fakultet, Beograd.
- Buzadžić, Milovan. 1994. *Secesija bivših jugoslovenskih republika u svetlosti odluka Ustavnog suda Jugoslavije*. Službeni list, Beograd.
- Caligiuri, Andrea. 2016. "The Maritime Boundaries in the Adriatic and Ionian Seas". In: *Governance of the Adriatic and Ionian Marine Space*, A. Caligiuri (ed.), Editoriale Scientifica, Napoli, 2016, 12–13.
- Charney, Jonathan I. 1994. "Progress in International Maritime Boundary Delimitation Law". *American Journal of International Law*, 88 (2), 227, etc.
- Degan, Vladimir, Đuro. 1989. *Međunarodno pravo mora, izvori međunarodnog prava*. Informator, Zagreb.
- Deng, Niya. 2023. "Joint Development Between Australia and Timor-Leste". *Chinese Journal of International Law*. 22 (1), 123, etc.
- Dimitrijević, Duško. 2004. „Međunarodno pravno razgraničenje na Jadranskom moru“. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2004, 63(2–3), 312–354.
- Dimitrijević, Duško. 2012. *Državne granice nakon sukcesije SFR Jugoslavije*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Dimitrijević, Duško. 2024. "Boundary disputes between the successor states of the SFR Yugoslavia in the Adriatic Sea". *American Yearbook of International Law*, 3, 766–937 DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14295969>.

- Dimitrijević, Vojin. 1998. "The Construction of States: Nationalism and the Definition of Nation-States in Post-Communist European Countries". In: *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*, B. Stern (ed.), Kluwer Law International, The Hague/Boston/London, 147-169.
- Evans, Malcolm. 1991. "Maritime Delimitation and Expanding Categories of Relevant Circumstances". *International and Comparative Law Quarterly*, 40(1), 1-33.
- Gidel, Gilbert. 1934. *Le droit international public de la mer*. III, Etablissements Mellottée, Paris.
- Guskova, Jelena. 2003. *Istorija jugoslovenske krize 1990-2000*. I, II. Igam, Beograd.
- Jennings, Robert Y. 1963. *The Acquisition of Territory in International Law*. Manchester University Press, Manchester.
- Jovičić, Miodrag. 1992. *Državnost federalnih jedinica*. Izdavačka zadruga Politika i društvo, Naučna knjiga, Beograd.
- Kostić, Laza. „Proishodne norme“. *Pravna misao*, 1939, 449.
- Kovačević, Živorad. 2004. *Međunarodno pregovaranje*. Diplomatska akademija MSP. Beograd.
- Kreća, Milenko. 1992. "Succession and Continuity of Yugoslavia". *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, (2-3), 178-193.
- Kreća, Milenko. 1990. *Pravo mora, naučna istraživanja i prenos pomorske tehnologije*. Naučna knjiga, Beograd.
- Kreća, Milenko. 1993. *Badenterova arbitražna komisija – kritički osvrt*. Jugoslovenski pregled, Beograd.
- Kreća, Milenko. 1994. „Osnovna pitanja sukcesije u jugoslovenskom slučaju“. U: *Nasleđe i naslednici Jugoslavije*, Pravni fakultet, Beograd, 1994.
- La Pradelle, Paul de Geouffre de. 1928. *La Frontière*, Etude de droit international. Éditions international, Paris.
- Lekić, Bogdan. 1992. „Administrativne granice u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata“. *Istorija 20. veka*, (1-2), 147.
- Lukić, Radomir. 1940. „Član 116. Ustava i Uredba o Banovini Hrvatskoj“. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, (2), 113-130.
- Marković, Brana. 2000. *Jugoslovenska kriza i svet, hronologija događaja januar 1990 – decembar 1995*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Milojević, Momir. 1993. „Mišljenja Arbitražne komisije o Jugoslaviji“. *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, (3), 562-573.

- Nikolić, Kosta. 2022. „Povlačenje Jugoslovenske narodne armije/vojske Jugoslavije iz Hrvatske“. U: *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza: Institucije jugoslovenske države kao ogledalo srpsko-hrvatskih odnosa 1918–1991*, Bojan Dimitrijević, Hrvoje Čapo (Urs). Institut za savremenu istoriju, Beograd, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, II, 217–244.
- Novaković, Stojan. 1996. „Boko Kotorska“. *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1996, (3), 561.
- Obradović, Konstantin. „Problemi vezani za sukcesiju SFRJ“. U: *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Milan Šahović (ur.). Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 285–287.
- Pavić, Radovan. 2011. „Problem hrvatsko-crnogorske granice na moru“. *Analiza Hrvatskog političkološkog društva* 8(1), 261–262.
- Pellet, Alain. 1992. „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples“. *European Journal of International Law*, 3(1), 178–185.
- Perazić, Gavro. 1990. „Međunarodnopravni aspekt prava na samoopredeljenje, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, (1–2), 320.
- Perazić, Gavro. 1995. *Bokotorska Prevlaka – Međunarodni pravni problem*. Stručna knjiga, Beograd.
- Perazić, Gavro. 1996. „Međunarodnopravni status Prevlake“. *Vojno delo*, 48(2), 16.
- Račić, Obrad. 2000. „Relevantno pravo sukcesije država u oblasti državne imovine, arhiva i dugova“. U: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 102.
- Ratner, Steven. 1996. „Drawing a Better Line: *Uti Possidetis* and the Borders of New States“. *American Journal of International Law*, 90(4), 590, etc.
- Rudolf, Davorin. 1985. *Međunarodno pravo mora*. Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb.
- Rudolf, Davorin. 1988. *Morski gospodarski pojas u međunarodnom pravu*. Pravni fakultet, Split.
- Šahović, Milan. 1996. „Raspad SFRJ i stvaranje novih država“. U: *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Milan Šahović (ur.). Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 22–23, 34.
- Šahović, Milan. 2002. „Spor oko Prevlake i međunarodno pravo“. *Republika*, (278), 4.
- Tasić, Đorđe. 1938. „L’histoire constitutionnelle de la Serbie“ *Revue d’histoire politique et constitutionnelle*, (2), 228–257.

- Torres Bernardes, Santiago. 1994. "The 'Uti Possidetis Principle' in Historical Perspective". In: *Völkerrecht zwischen normativen Anspruch und politischer Realität*, Festschrift für Karl Zemanek. Duncker & Humblot, Berlin, 435, etc.
- Vesović, Milan. 1992. „Hronologija o granicama Jugoslavije 1918–1922“. *Istorija 20. veka*, (1–2), 255.
- Vladislavljević, Milan. 1940. „Banovina Hrvatska“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, (2), 130–135.
- Vukasović, Vid. 1998. „Neke kritičke primedbe na ulogu UN tokom jugoslovenske krize“. *Međunarodni problemi*, (2), 197.
- Weller, Marc. 1991. "International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia". *American Journal of International Law*, 86(3), 569–607.
- Zečević Miodrag, Lekić Bogdan. 1991. *Frontiers and Internal Territorial Division in Yugoslavia*. Srboštampa, Belgrade.
- Zečević, Miodrag. 1994. *Jugoslavija 1918–1992*. Prosveta, Beograd.

Pravni izvori i dokumenti

- American Journal of International Law*, 1929, 23 (S5), 275.
- Arhiv Jugoslavije, 552, F-551, poverljiv broj 280.
- BETA News, 22. mart 2008.
- "Beagle Channel Arbitration" (Argentina v. Chile), *International Law Reports*, 1979, 52, 93.
- "Case Concerning the Frontier Dispute" (Burkina Faso v. Republic of Mali), Judgment of 22 December 1986, *International Court of Justice Reports*, 1986, paras. 20–21, 565.
- "Communication from the Government of Montenegro, dated 1 December 2014, concerning exploration and exploitation of resources in the Adriatic Sea by the Republic of Croatia", Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Montenegro. https://www.un.org/depts/los/legislationandtreaties/pdffiles/communications/MNG_note20141201en.pdf
- "Communication from the Government of Montenegro, dated 18 May 2015 concerning exploration and exploitation of resources in the Adriatic Sea by the Republic of Croatia", The Permanent Mission of Montenegro to the United Nations. https://www.un.org/depts/los/legislationandtreaties/pdffiles/communications/MNG_note20150619en.pdf

- “Convention on the Law of the Sea with Annexes and Index, Final act of the Third UN Conference on the Law of the Sea”, *UN Treaty Series*, 1994, 1833, 3, etc.
- „Deklaracija o zaštiti interesa Savezne Republike Jugoslavije u procesu razgraničenja sa Republikom Hrvatskom u području Bokotorskog zaliva“, *Službeni list SRJ*, br. 61/2002.
- “Gulf Fonesca Case” (El Salvador v. Honduras), *International Court of Justice Reports*, 1992, 388.
- Handbook of the Delimitation of Maritime Boundaries*. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs, United Nations, New York, 2000.
- „Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora sa Završnim aktom Treće konferencije UN o pravu mora“. 1, Pravni fakultet sveučilišta u Splitu.
- “Land, Island and Maritime Frontier Case” (El Salvador v. Honduras; Nicaragua intervening), *International Court of Justice Reports*, 1992, 601.
- “Letter dated 10 December from the representatives of Croatia and Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council”, S/2002/1348, December 11, 2002.
- “Letter dated 8 february 2000-from the Chargé d’affaires A.I. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council”, February 9, 2000, S/2000/95.
- “Letter dated 1 October 1992 from the Permanent Representative of Croatia to the United Nations addressed to the President of the Security Council – Annex – Geneva Joint Declaration”, S/24476, September 30, 1992.
- “Letter dated 10 July 1998 from the Chargé d’affaires a.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council”, S/1998/632, July 10, 1998.
- “Letter dated 18 June 1998 from the Permanent Representative of Croatia to the United Nations addressed to the President of the Security Council”, S/1998/533, June 18, 1998.
- “Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway)”, Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1993, 38.
- “Maritime Delimitation in the Black Sea” (Romania v. Ukraine), Judgment, *International Court of Justice Reports*, 2009, 61, etc.
- “Memorandum on the negotiating position of the Federal Republic of Yugoslavia in connection with the region of Prevlaka and the

- preservation of the security system of the United Nations", S/1998/1225, Annex II, December 18, 1998.
- „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 1 do br. 7“. 1992. *Međunarodna politika* (1001), 13–19.
- „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 8 do br. 10“. *Međunarodna politika* (1005–6), 26–28.
- “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, Status as at 31. December 2001”,
- Vol. I, Part I, Ch. I to XI and Vol. II, Part I, Ch. XII to XXIX, and Part II. ST/LEG/SER.E/20. 247. etc.
- “North Sea Continental Shelf Cases” (Federal Republic of Germany v. Denmark, Federal Republic of Germany v. Netherlands), *International Court of Justice Reports*, 1969, paras. 81, 85, 101.
- „Ocene i stavovi Predsedništva SFRJ povodom proglašenja samostalnosti Republika Hrvatske i Slovenije“. 1991. *Međunarodna politika*, 995/997.
- „Odluka o dopuni Odluke o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 157/2003; 7/2004.
- „Odluka o formiranju Komisije za utvrđivanje i razgraničenje državne granice“, *Službeni list Crne Gore*, br. 24/2008; 62/2008.
- „Odluka o izmeni Odluke o određivanju blokova za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika“, *Službeni list Crne Gore*, br. 51/2014.
- „Odluka o izmjeni i dopunama Odluke o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 138/2006.
- „Odluka o izmjeni Odluke o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 31/2008.
- „Odluka o određivanju blokova za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika“, *Službeni list Crne Gore*, br. 17/2011.
- „Odluka o proširenju jurisdikcije Republike Hrvatske na Jadranskom moru“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 157/2003.
- “Oil Firms Quit Croatia Over Montenegro Border Row”. *Balkan Insight*, July 29, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/07/29/oil-companies-drop-out-due-croatia-montenegro-border-dispute/bi/all-balkan-countries/>
- “Opinions No. 1 to No. 10 of the Arbitration Commission”, *International Legal Materials*, 1992, 31 (6), 1421, 1572–1592.

- “Opinions No. 11 to No. 15 of the Arbitration Commission”, *International Legal Materials*, 1993, 32 (6), 1586–1593.
- “Prevlaka Fact Sheets – Geography and History”. 2004. Croatian Mission to the United Nations. http://www.un.int/croatia/statement/doc/doc_011299.htm
- Politika*, 27. avgust 1939.
- Politika*, 14. decembar 2002.
- „Pomorski zakonik Republike Hrvatske“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 181/2004.
- „Pomorski zakonik“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 17/1994.
- „Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu“, *Narodne novine Republike Hrvatske, Međunarodni ugovori*, br. 13/2002.
- „Protokol o privremenom režimu uz južnu granicu“, *Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori*, br. 12/2002.
- “Report of the Secretary-General pursuant to Security Council Resolution 721”, S/23280, December 11, 1991.
- “Report on the Obligations of States under Articles 74(3) and 83(3) of UNCLOS in respect of Undelimited Maritime Areas”. 2016. British Institute of International and Comparative Law, London, 82–83.
- „Rešenje Ministarstva pomorstva Federativne Narodne Republike Jugoslavije br. 1724 o teritorijalnoj nadležnosti uprava pomorskih oblasti“, *Službeni list FNRJ*, br. 28/1952.
- „Sporazum o normalizaciji odnosa između Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske“, *Službeni list SRJ, dodatak Međunarodni ugovori*, br. 5/1996.
- Summary of practice of Secretary-General as Depositary of Multilateral Treaties*, 1994. (Doc. A/51/95).
- „Uredba o Banovini Hrvatskoj“, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 194-A-68.
- „Uredba o osnivanju pomorskih oblasti“, *Službeni list FNRJ*, br. 1/1952.
- „Ustav SFRJ“, *Službeni list SFRJ*, br. 9/1974.
- “UN General Assembly Memorandum concerning Historic Bays”, Doc. A/CONG.13/1, 1957, p. 102.
- United Nations Documents, A/50/910; A/51/95; A/50/930; A/508928. YILC (*Yearbook of International Law Commission*), 1956, II, 300, etc.
- „Zakon o obalnom moru Federativne Narodne Republike Jugoslavije“, *Službeni list FNRJ*, br. 106/1948.

- „Zakon o obalnom moru, spoljnom morskom pojasu i epikontinentalnom pojasu Jugoslavije“, *Službeni list SFRJ*, br. 22/1965 i 25/1979.
- „Zakon o obalnom moru i epikontinentalnom pojasu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, *Službeni list SFRJ*, br. 49/1987; 57/1989; 24/1994; 28/1996.
- „Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi Socijalističke Republike Crne Gore“, *Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore*, br. 19/1978 i br. 19/1987.
- „Zakon o morskom ribarstvu Socijalističke Republike Crne Gore“, *Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore*, br. 10/1979.
- „Zakon o moru Crne Gore“, *Službeni list Crne Gore*, br. 17/2007; 6/2008.
- „Zakon o područjima općina i kotara u NR Hrvatskoj“, *Narodne novine NR Hrvatske*, br. 39/1962; 13/1965; 13/1967; 11/1973; 8/1974; 42/1974; 5/1986 i 27/1988.
- „Zakon o bezbednosti plovidbe na moru i u unutrašnjim vodama Socijalističke Republike Hrvatske“, *Narodne novine Socijalističke Republike Hrvatske*, br. 40/1978.
- „Zakon o pomorskom ribarstvu Socijalističke Republike Hrvatske“, *Narodne novine Socijalističke Republike Hrvatske*, br. 64/1980.
- „Zakon o preuzimanju saveznih zakona u oblasti pomorske i unutarnje plovidbe koji se u Republika Hrvatskoj primjenjuju kao republički zakoni“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 53/1991.
- „Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslovenske komunističke vladavine“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 92/1996.
- „Zakon i izmjenama i dopunama Pomorskog zakonika“, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 146/2008; 146/2008.